

KUVATAIDEMENETELMIÄ LASTEN SURURYHMÄSSÄ

Kiira Leppik
Opinnäytetyö, syksy 2013
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Diakonisen sosiaalityön
suuntautumisvaihtoehto
Sosionomi (AMK)+
Diakonin virkakelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Leppik, Kiira. Kuvataidemenetelmiä lasten sururyhmässä. Diak, Helsinki, syksy 2013, 63s, 7 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, Diakonisen sosiaalityön koulutusohjelma, sosionomi (AMK) + diakonin virkakelpoisuus.

Opinnäytetyö on produktio, jonka tavoite oli toteuttaa kuvataidemenetelmiä 9-12 vuotiaiden lasten sururyhmässä, perheiden suruleirillä 2012. Lapsen surua on käsitelty vanhemman kuoleman näkökulmasta.

Teoreettisessa osiossa kerrotaan surusta yleisesti, lapsen surusta ja luovasta toiminnasta, jossa keskitytään kuvataidemenetelmiin. Kuvataidemenetelmistä käytössä olivat piirtäminen, maalaaminen, sarjakuvat ja muovailu.

Toisessa osiossa kuvataan sururyhmän prosessia alusta loppuun. Aineisto on kerätty lasten sururyhmässä toteutetuista kuvista ja sisällöistä. Lapset tekivät surusta muun muassa kolmen kuvan sarjan, joka liitettiin viimeisellä kerralla yhdeksi kuvasarjaksi. Opinnäytetyö on luonteeltaan toiminnallinen.

Produktio on toteutettu yhteistyössä Helsingin seurakuntayhtymän yhteisen seurakuntatyön erityisnuorisotyönkeskus Snellun kanssa.

Lasten sururyhmässä käytävien keskusteluiden tukena toiminnalliset ja luovat menetelmät olivat suuri apu surun käsittelyssä. Kuvataidemenetelmät auttoivat lapsia oman surun yksilöllisyyden ymmärtämisessä, kuvaamisessa ja sanoittamisessa.

Asiasanat: lapsen suru, sururyhmä, vertaistuki, luovat menetelmät

ABSTRACT

Leppik, Kiira

Creative methods in children`s grief process. 63 p.,7 appendices. Language: Finnish. Helsinki, Autumn 2013.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Program in Social Services, Option in Diaconal Social Work. Degree: Bachelor of Social Services.

The aim of the study was to use creative methods in children`s grief group. Material to this study was collected from a children`s grief group on a bereavement camp for families arranged by Helsinki Union of Parishes 2012. Children in this group were aged from 9 to 12. Process methods were drawing, painting, modeling and cartoon.

The theoretical part of the study deals with grief, children`s grief and creative methods.

According to the results, the most important thing when supporting children`s grief in peer support group is functionality and creative methods.

Keywords: children`s grief, grief group, peer support, creative methods

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 KUOLEMAN YMMÄRTÄMINEN JA KYKY SURRA	8
2.1 Kuolemankäsitys 8–12-vuotiaana.....	9
2.2 Suru.....	10
2.3 Vanhemman kuolema	12
2.4 Traumaattinen kriisi	13
2.5 Traumaattinen kriisi ja suru	13
2.6 Sureminen ja surutyö	15
2.7 Vertaistukea sururyhmästä.....	16
3 SURURYHMÄN OHJAAMINEN.....	17
3.1 Sururyhmän ohjaajan tehtävät.....	17
3.2 Suunnittelun ja tiimityön merkitys	18
4 LUOVUUS, TUNTEET JA VOIMAVARAT.....	19
4.1 Humanistisesti suuntautunut taideterapia.....	19
4.2 Tunteiden käsittely	19
4.3 Luovuus voimavarana	21
4.4 Taide ja mielikuvituksen terapia	21
5 KUVATAIDEMENETELMIÄ	23
5.1 Piirtäminen	23
5.2 Sarjakuvat osana sosiaalisten taitojen oppimista	23
5.3 Muovailu.....	24
6 OPINNÄYTETYÖ PRODUKTIONA.....	25
6.1 Sururyhmän ohjaamisen taustaa.....	25
6.2 Perheiden suruleiri 2012.....	26
6.3 Suruleirillä toteutettavan materiaalin työstäminen	28
6.4 Sururyhmän toteutus ja ensimmäinen tapaaminen	29
6.5 Toinen ryhmätapaaminen.....	34
6.6 Viimeinen ryhmätapaaminen leirillä	36

6.7 Arviointia suruleirin onnistumisesta	40
6.8 Perheiden antama palaute	42
7 SURULEIRIN JATKOTAPAAMINEN	43
7.1 Surulaatikko ja ja ensimmäinen jatkotapaaminen.....	44
7.2 Toinen jatkotapaaminen, sururyhmän viimeinen kerta	47
7.3 Pohdintaa jatkotapaamisesta	49
7.4 Sururyhmän toteutuksen arviointia	49
7.5 Helsingin seurakuntayhtymän järjestämät perheiden sururyhmät	51
8 POHDINTA	52
LÄHTEET	54
LIITE 1: Leirin yhteinen ohjelma.....	57
LIITE 2: Lasten sururyhmän ohjelma 1	58
LIITE 3: Jatkotapaamisen yhteinen ohjelma	59
LIITE 4: Lasten sururyhmän ohjelma 2	60
LIITE 5: Palautekysely perheiden sururyhmätoiminnasta 2012	61
LIITE 6: A-kirjain harjoitus ja tunnevärikartta	62
LIITE 7: Sarjakuva ja tunteet.....	63

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni aiheena on Kuvataidemenetelmiä lasten sururyhmässä. Opinnäytetyö on produktio, joka on toteutettu Helsingin seurakuntayhtymän ja Terho-kodin järjestämällä viikonlopun kestäväällä perheiden suruleirillä keväällä 2012. Suruleirille osallistui yhteensä yhdeksän perhettä Helsingin seudulta. Perheiden kanssa käytiin alkuhaastattelut puhelimitse ennen leiriä, millä varmistettiin kunkin tilanne, tarve ja sitoutuminen sururyhmiin. Perheistä kaikki olivat menettäneet toisen vanhemman vuoden sisällä. Osallistujia yhdisti perheen jäsenen menetyksestä johtuva suru. Surua käsiteltiin leirillä yhdessä sekä erikseen aikuisten ryhmissä ja eri-ikäisten lasten ryhmissä maalaamisen, musiikin, tarinoiden ja yhdessä tekemisen avulla. Suruleirin tarkempi ohjelma löytyy liitteenä opinnäytetyön lopusta (LIITE 1).

Lasten ja nuorten vertaisryhmiä oli yhteensä neljä sekä yksi aikuisten ryhmä. Jokaisella ryhmällä oli 2–3 ohjaajaa. Toimin yhtenä kolmesta ohjaajasta 9–12-vuotiaiden lasten sururyhmässä, jossa osallistujia eli lapsia oli yhteensä viisi. Lasten surun tukemisessa ja vertaisryhmätyöskentelyssä käytimme keskusteluiden lisäksi erilaisia toiminnallisia ja luovia menetelmiä, joista erityisesti kuvataiteen keinoja. Suruviikonlopun jälkeen oli järjestetty lisäksi yhden päivän jatkotapaaminen, puolen vuoden päästä leiristä.

Produktio toteutettiin työelämälähtöisesti. Yhteistyökumppanina toimi Helsingin seurakuntayhtymän yhteisen seurakuntatyön erityisnuorisotyönkeskus Snellu.

Opinnäytetyöprosessin teoreettisessa osiossa keskityn erilaisiin teorioihin, joiden pohjalta olen muodostanut tietoperustaa sekä erilaisia näkemyksiä lasten sururyhmässä toimimiselle. Teoreettista kirjallisuutta ja näkökulmaa opinnäytetyöhön valitsin Snellun johtavan erityisnuorisotyöntekijän Mare Kinasen kanssa käymieni keskusteluiden pohjalta. Toteutin ja suunnittelin suruleirillä tekemäni produktion yhdessä kahden erityisnuorisotyönoajaajan Tiina Kinnusen ja Tero Flemichin kanssa.

Toiminnallisessa osiossa kuvaan ryhmätapaamisia ja esittelen lasten tekemiä kuvia suruleiriltä sekä jatkotapaamisesta. Kuvat käsittelevät pääosin vanhemman kuolemaa sekä erilaisia tunteita surusta ja menetyksestä.

Tutustuin aihepiiriä käsitteleviin aikaisempiin opinnäytetöihin. Tuija Vänskä on tehnyt 2006 opinnäytetyön ”Olis kiva, jos ne kaikki kertois, mihin ne kaikkien kuoliaiset kuoli” –Kokemuksia lasten sururyhmätoiminnasta ja 2007 opinnäytetyön Perheiden surun kohtaaminen ja lasten sururyhmät, Kanavatyöskentelyn ohjaaminen Espoon hiippakunnan kasvatuksen seminaarissa. Janika Hassinen ja Jenna Isokoski ovat tehneet keväällä 2013 opinnäytetyön Diakoniatyöntekijöiden kokemuksista sururyhmistä Helsingin seurakunnissa.

Opinnäytetyön aihe on ajankohtainen. Tällä hetkellä lasten sururyhmien järjestämiselle ei ole olemassa yhtä yhtenäistä mallia. Tommi Sarlinin artikkeli; Lapsen suru jää usein käsittelemättä, julkaistiin Kirkko & kaupunki –lehdessä 9. toukokuuta 2012. Sarlin oli haastatellut artikkelissaan kahta perhettä, jotka osallistuivat Helsingin seurakuntien yhteiselle perheiden suruleirille vuonna 2012. Vanhemmat kertoivat lasten surun käsittelylle olevan vaikea löytää paikkoja ja on paljolti sattumaa, minkälaista tukea lapselle löytää. Esimerkiksi leikki-ikäiset lapset ovat oman surutraumansa käsittelyssä täysin kirkon järjestämien palveluiden varassa. Artikkelin vanhemmat olivat kokeneet saaneensa tarvittavan avun lapsen surun käsittelylle Helsingin seurakuntien suruviikonlopusta.

2 KUOLEMAN YMMÄRTÄMINEN JA KYKY SURRA

Kaikki ihmiset kokevat monia menetyksiä elämänsä aikana, mutta rakkaan ihmisen kuolema ja menetys on vertaansa vailla jättämässään tyhjiydessä ja syvässä surussa. Menetyksen mukana tuoma suru on hyvin henkilökohtaista ja erilaista kuin kenenkään muun. (Kübler-Ross & Kessler 2006, 46.)

Eriasteiset menetykset kuuluvat jokaisen ihmisen elämän kulkuun luonnollisesti. Lasta ei voi suojella surua tuottavilta tapahtumilta. Elämässä koetut pettymykset ja niistä selviytyminen auttavat häntä löytämään selviytymiskeinoja omasta itsestään. Kun lapsi kokee raskaita menetyksiä kuoleman tai muun perhettä vaurioittavan asian johdosta, hän tarvitsee aikuisen tukea. Aikuisen rooli on olla läsnä lapsen elämässä turvallisena, rehellisenä ja aikuisena vierellä kulkijana. (Kinanen 2009, 56.)

Jokaisen lapsen suru on yksilöllistä. Ajattelun kehitys sekä tiedon ja elämäkokemuksen puute saattavat rajoittaa lapsen kykyä ymmärtää kuolemaa. Se, kuinka lapsi reagoi vanhemman kuolemaan, on kiinni lapsen iästä ja kyvystä ymmärtää kuolema, kuoleman tavasta, lapsen ja vanhemman välisestä suhteesta, siitä onko lasta valmisteltu kuolemaan ja miten huoltajat selviytyvät omasta surustaan sekä miten he selittävät tapahtuneen ja vastaavat lapsen kysymyksiin. (Poiijula 2007, 108–109.)

Surusta selviytymiseen vaikuttavista seikoista ratkaisevimpina pidetään ympäristön antamaa tukea ja suhtautumista tapahtumaan sekä lapsen omaa persoonallisuutta. Surusta selviytymiseen vaikuttaa kuoleman yhtäkkisyys, tapahtuman traumaattisuus, lapsen läsnäolo kuolinhetkellä, riitaantunut suhde kuolleeseen tai epätietoisuus kuolemaan liittyvästä tapahtumakulusta. Selviytymistä voi hankaloittaa myös se, jos lapsi on aiemmin tai pahimmassa tapauksessa vasta äskettäin kokenut muita menetyksiä. (Laimio 2004, 20.)

2.1 Kuolemankäsitys 8–12-vuotiaana

Kouluiässä lapsen ajattelu kuolemasta muuttuu ja kehittyy abstraktisen ajattelun myötä. Lapsi pystyy ymmärtämään entistä paremmin kuoleman seuraukset ja peruuttamattomuuden sekä yksilön olemassaolon rajallisuuden. Tämä voi aiheuttaa lapselle ahdistavia tunteita ja hän saattaa kokea, että on vaarallisempaa elää, jos elämä ei jatku loputtomiin. Lapsi voi alkaa välttää kuoleman ajattelua, koska pelot sitä kohtaan ovat niin valtavia. (Laimio 2004, 12.)

Lapsi kiinnostuu abstraktisen ajattelun myötä myös kliinisestä kuolemasta: mitä kuolevassa ihmisessä tapahtuu ja miltä kuollut näyttää. Lapsi hakee tietoa ruumiillisen kuoleman mysteeriiin ja elämänkatsomukselliset kysymykset nousevat esiin. Tavallisia ovat kysymykset sielun kohtalosta kuoleman jälkeen sekä kuolemaa pohditaan entistä useammin myös ikätovereiden kanssa. Piirroksissa saattavat toistua ristit, hautakivet, pääkallot ja hirsipuut, joita piirtämällä lapsi torjuu omaan kuolemaan liittyvää pelkoa ja kauhua. Maagiset merkit voivat suojella lasta omalta kokemukselta. (Kinanen 2009, 23.)

Lapsi voi reagoida pelkoon psykosomaattisilla oireilla saadakseen huomiota ahdistaviin tunteisiin. Lapsen etäinen suhtautuminen kuolemaan saattaa olla pyrkimys hallita pelkoa torjumalla oman kuolevaisuutensa, ajattelemalla vain vanhojen ja sairaiden kuolevan. Aikuiselle ominainen abstrakti ajattelu kuoleman luonnollisesta prosessista kehittyy lapsilla vasta yli 12 vuoden iässä. (Pojjula 2007, 97).

Lapsen täytyy oppia kolme asiaa ymmärtääkseen, mitä kuolema on. Ensimmäisenä asiana on kuoleman universaalisuus, johon kuuluu se, ettei kuolema valikoi kohdetta, vaan kaikki elollinen kuolee. Toisena asiana on kuoleman pysyvyys ja palautumattomuus; hyvä käytös, rukoileminen ja toivominen eivät tuo takaisin kuollutta rakasta ihmistä. Kolmantena asiana, on ymmärtää, ettei kuollut ihminen tunne mitään, hän ei palele eikä tunne kipua.

Aikuisen tehtävänä on toistaa näitä kolmea seikkaa lapsen kasvaessa ja kohdatessa uusia kuolemantapauksia. (Pojula 2007, 98.)

Kuoleman ymmärtäminen pitää sisällään myös toimimattomuuden, kausaalisuuden ja elämän jatkuvuuden periaatteen hahmottamisen. Yli seitsemänvuotiaat lapset alkavat ymmärtää eri tekijöiden keskinäisiä yhteyksiä, esimerkiksi tunnottomuuden ja toimimattomuuden suhteen. Kuoleman aiheuttama muutos ulkonäössä on lapselle vaikein asia ymmärtää. Ymmärrys tähän kehittyy viimeisenä 12. ikävuoteen mennessä. (Pojula 2007, 98.)

2.2 Suru

Suru on tärkeä ja luonnollinen tapahtumasarja, jonka käynnistää ihmisessä spontaanisti elämässä koettu suuri menetys, joka tuntuu niin suurelta kuin omasta itsestä olisi kadonnut pala. Suurimmat surut liittyvät usein läheisen kuolemaan, mutta ihminen joutuu samankaltaiseen prosessiin koettuaan muita menetyksiä. Lapsen suru voi alkaa myös vanhempien avioerosta, omasta tai toisten sairaudesta, kaverisuhteiden katkeamisesta tai muutosta outoon ympäristöön. Suru on erilaisia tunteita ja mielikuvia sisältävä alitajuinen tapahtumasarja, joka auttaa hyväksymään sen, että asioita ei voi muuksi muuttaa ja tulevaisuudelle täytyy löytää uusia lähtökohtia. Surun matka on pitkä ja voi kestää vuosia. (Linqvist 2003, 9–11).

Surukäsitys ja suruteoriat voidaan jakaa uuteen ja vanhaan. Surevan on hyvä olla tietoinen ja vapautua 1900-luvulla vallinneesta vanhasta surukäsityksestä ja suruteoriasta, jonka mukaan läheisen menetyksen aiheuttamasta surusta voi toipua vasta, kun kiintymyssuhde kuolleeseen on katkaistu. Vanha surukäsitys pohjautuu psyykkisesti sairaista ja hoitoon hakeutuneista ihmisistä tehtyihin havaintoihin ja tutkimuksiin. Lähtökohtana suruteorialle oli Sigmund Freudin määritelmä suremisesta prosessina, jossa libidon kiintymystä objektiin eli kuolleeseen ilmentävät kaikki muistot ja odotustilanne törmäävät siihen todellisuuteen, ettei kuollutta ole enää olemassa. Freud ei tarkoittanut tällä kuolemanjälkeistä surua, vaan kuvasi lapsen kehitykseen liittyvää luopumista

suorasta kiintymyksestä vanhempaan (oidipaallinen rakkaus). Suru vapauttaa egon kiintymyksestä kuolleeseen ja surutyön ollessa valmis voi ego vapautua ja tulla estottomaksi jälleen. (Poijula 2002, 31–33.)

Kehityopsykologi J. Bowlby yhdisti kiintymyssuhdekehityksen ja surun suruteoriaksi, jossa oli neljä vaihetta: ensimmäisenä turtumus, toisena etsiminen, kaipaus ja viha, kolmantena hajaannus ja epätoivo sekä neljäntenä uudelleen organisoituminen. Vanha surukäsitys painottaa luopumista kiintymyksestä vainajaan, jotta uusia kiintymyssuhteita voisi syntyä. Vanhaa surukäsitystä voisi kutsua unohtamisen teoriaksi, sillä todellisuudessa surevalla on voimakas tarve muistaa kuollutta. (Poijula 2002, 33–34.)

Elisabeth Kübler-Rossin surun vaihemalli vuodelta 1969 on myös laajasti tunnettu. Surun vaihemallin mukaan suru on viisivaiheinen, johon kuuluu kieltäminen, viha, kaupanteko, masennus ja hyväksyminen. Kübler-Ross ei tarkoittanut vaiheiden tulkitsemista kirjaimellisesti, vaan niiden kuulumista viitekehykseen, jonka avulla opimme elämään menetyksen kanssa. Ne ovat työvälineitä, joiden avulla voimme muotoilla ja ymmärtää tunteitamme. (Kübler-Ross & Kessler 2006, 22.)

Uusi surukäsitys pohjautuu kiintymyssuhteen jatkuvuudelle. Surun käsittelemisellä on useita tärkeitä tehtäviä; rakastetun ihmisen menetyksen liittyvän syvän tuskan kokeminen ja menetyksen pysyvyyden hyväksyminen, joka vaihtelee jonkin verran lapsen kehitystason mukaan. Surun tehtävä on kuolleen muistelu ja suhteen muuttaminen vuorovaikutussuhteesta muisti- ja mielikuvasuhteeksi. Kuolleen ominaisuudet omaksutaan osaksi omaa minuutta ja sitoudutaan uusiin suhteisiin. (Poijula 2012, 15.)

Mare Kinanen (2009, 15–16) on kuvannut kirjassaan Surusäkki traumaattisten tapahtumien ja surun etenevän selvästi havaittavia reittejä. Tyypillisimmillään Kinanen mukaan surun etenemistä kuvataan neljällä erillisellä vaiheella; hämmennys, tiedostaminen, läpikäyminen ja uudelleen suuntautuminen. Surun vaiheet voivat ilmetä surutyön aikana päällekkäisinä tai toisinaan taantumina.

Lapsi, joka on kohdannut läheisen kuoleman, suree omalla yksilöllisellä tavallaan, lapsen tavalla. Lapsi ymmärtää surun yksilöllisesti ja sanoittaa sitä omalla tavallaan. Surun työstäminen lapsella tapahtuu toisella tavalla kuin aikuisella, usein mielikuvituksen, leikin ja tarinoiden avulla. Lapsi tarvitsee rinnalleen aikuisen, joka on valmis auttamaan lasta selviytymään surunsa kanssa. Usein surevan lapsen tukena on vanhempi tai muu läheinen, joka itse suree samaan aikaan. Aikuisen on tärkeää löytää aikaa, tilaa ja tukea myös omalle surutyölleen, sillä lapsi ei voi ymmärtää täysin aikuisen surun luonnetta, vaikka perheen suru on yhteinen. (Eho 2005, 9–10.)

2.3 Vanhemman kuolema

Yksi lapsi kahdestakymmenestä menettää toisen vanhemmistaan, ennen täysi-ikäisyyttä. Vanhemman kuolema on lapselle vaikein menetyksistä, sillä vanhemman kuoleman myötä lapsi menettää perustan kaikille ihmissuhteille ja turvallisuudentunteelle. (Poijula 2002, 146.) Lapsi kokee tässä tilanteessa usein itsensä hylätyksi ja petetyksi, sillä hän menettää ihmisen, jonka lohdutusta hän eniten kaipaisi. Vanhemman ajatellaan olevan osa lapsen persoonallisuutta, joten vanhemman kuollessa myös pala lapsesta kuolee (Laimio 2004, 13.) Atle Dyregrovin mukaan vanhempien kuolemalla on eniten vaikutuksia lapsiin ja he ovat alttiimpia myöhemmin psyykkisille ongelmille (Dyregrov 1996, 33).

Vanhemman kuoleman myötä kaikki alkaa keinua lapsen maailmassa, perherakenne muuttuu ja olemassaolon pohja häviää. Arjen rutiinit ja roolit muuttuvat sekä menevät sekaisin, jolloin tasapainon palautuminen perheessä voi kestää pitkään. (Poijula 2002, 147.) Jäljelle jääneen vanhemman tulisi huolehtia puuttuvan vanhemman tehtävistä, mutta usein osa vastuunkannosta siirtyy lapselle (Laimio 2004, 13).

Vanhempiensa menettänyt lapsi alkaa kokea oman ja muiden perheenjäsenten olemassaolon uhatuksi. Pelko kuolemasta saattaa synnyttää tarvetta vartioida ja valvoa, ettei muille perheessä käy samalla tavalla tai pelkoa olla erossa vanhemmistaan (Kinanen 2009, 30). Vanhemman kuolemasta aiheutuva suru

ja tuska palaa ja voimistuu kuoleman muistopäivinä, vainajan syntymäpäivinä ja juhlapäyhinä. Aikuisen on hyvä valmistautua näihin päiviin, vaikenemisen sijaan. Näkyvä vainajan muistaminen, auttaa lasta ilmaisemaan konkreettisesti tunteensa näissä tilanteissa. (Dyregrov 1996, 36.)

2.4 Traumaattinen kriisi

Läheisen kuolema on lapselle aina traumaattinen kokemus, jonka käsittelyyn lapsen valmiudet eivät useinkaan riitä. Menetykokemus ja siitä aiheutuva traumaattinen kriisi määritellään psykoanalytikko Johan Cullbergin mukaan psyykkiseksi tilanteeksi, jossa ihminen joutuu kohtaamaan sellaisen ulkoisen tapahtuman, mikä uhkaa hänen ruumiillista olemassaoloaan, sosiaalista identiteettiään ja turvallisuuttaan. Traumaattinen kriisi tulee äkillisesti, odottamatta ja epätavallisen voimakkaana tilanteena. Yleensä aiemmat kokemukset eivät riitä tapahtuman psyykkiseen hallitsemiseen tai ymmärtämiseen. Traumaattinen kriisi etenee usein sokki-, reaktio- ja käsittelyvaiheiden kautta elämän uudelleen suuntaamisen vaiheeseen. Kaikista vaiheista on löydettävissä tyypillisiä reaktioita ja tunteita, jotka lapsi läheisen menetyksen kautta joutuu kohtaamaan ja käsittelemään. (Laimio 2004, 8.)

Läheisen kuoleman jälkeen on luonnollista kokea surua, mutta joskus lapsella tai nuorella voi esiintyä menetyksen jälkeistä masennusta, ahdistuneisuutta, pelkotiloja, syyllisyyttä ja univaikeuksia, jolloin hän tarvitsee apua. Trauman jälkeen on aivan normaalia kokea erilaisia stressioireita, jotka lievittyvät itsestään ajan kuluessa. Osalla stressireaktio kuitenkin pysyy ja saattaa vähitellen kehittyä niin sanotuksi traumanjälkeiseksi stressihäiriöksi. (Haapasalo 2012, 116.)

2.5 Traumaattinen kriisi ja suru

Traumaattisten kokemusten käsittely ja sureminen ovat eri asioita, vaikka niiden suhde on läheinen. Molempiin liittyy joko konkreettinen menetys tai abstraktimpi

kokemus esimerkiksi oman turvallisuuden menetyksestä. Niistä on kuitenkin ongelmallista määritellä, milloin menetys on johtanut traumaan ja milloin normaaliin suruun. Surun vaiheiden ja traumaattisten kriisivaiheiden useiden yhtäläisyyksien takia, niiden erottaminen toisistaan on hankalaa. Surevalla voi olla yhtäläillä vaikeuksia puhua menetyksestä ja vältellä traumaattisen kriisin kokeneen henkilön lailla tilanteita, joissa suru saattaa nousta esiin. (Holmberg 2003, 61; Erjanti & Paunonen-Immonen 2004, 21.)

Lapsi, joka kärsii traumaperäisestä stressihäiriöstä, yrittää välttää tapahtumasta muistuttavia tekijöitä ja muistoja. Jos voimakkaimmin mieleen ja muistiin painunut mielikuva kuolleesta muistuttaa traumasta, lapsi yrittää saada mielikuvan pois mielestään. Tämä estää suruprosessin, sillä lapsen tulisi pystyä palauttamaan mieleensä kuolleeseen liittyviä muisti- ja mielikuvia, jotta suruprosessi voisi käynnistyä. Surevalle muistot sekä mielikuvat menetetyistä läheisistä ovat tärkeitä. Traumatisoitunut voi kärsiä jopa pelottavista tapahtumaan liittyvistä mieleen tunkeutuvista muistikuvista, eikä pysty muistamaan esimerkiksi kuolleen kasvoja. Surevan ajatukset ovat kaipauksen ja menetyksen hallitsemia kun taas traumatisoitunut on trauman hallitsema ja ahdistunut. (Poijula 2007, 116–118.)

Sureminen ja traumatyö ovat psyykkisiltä prosesseiltaan melko samanlaisia. Traumaperäiset stressioireet voivat kuitenkin häiritä tai estää surutyötä, mikäli menetys liittyy koettuun traumaattiseen tapahtumaan. Kun menetyksen kohtaavan on tehtävä sekä traumatyötä että surutyötä, tulee traumatyö tehdä ensin, jotta mieli saa tilaa surutyölle. Ihmiset kulkevat trauman jälkeen kolmen vaiheen läpi: hälytys-, estyneisyys- ja sopeutumisvaiheen. Hälytysvaiheessa ihminen puhuu aktiivisesti ongelmasta, toisten kuunnellessa halukkaasti. Estyneisyysvaihe alkaa tavallisesti 2–3 viikon kuluttua traumasta ja loppuu noin kahdessa kuukaudessa, jolloin ihminen lopettaa traumasta puhumisen, mutta kuitenkin jatkaa sen ajattelua. Tämä ajanjakso tuo suuren osan henkisistä ja ruumiillisista ongelmista esiin. (Poijula 2002, 74.)

2.6 Sureminen ja surutyö

Suru on jokaisella yksilöllinen tunneprosessi. Surutyö kuitenkin edellyttää ensin traumatyön läpikäynnin: traumaattiset yksityiskohdat tulisi ymmärtää ja nähdä realistisessa valossa. (Laimio 2004, 9.)

Surutyö alkaa normaalisti kuoleman kohtaamisen aiheuttamasta epäuskosta ja protestista, johon kuuluvat pelon, surun ja raivon tunteet. Seuraavaksi avuksi tulee kuoleman tosiasian kieltäminen ja henkinen etäisyydenotto tapahtuneeseen. Prosessi etenee menetykseen liittyvillä mieleen tunkeutuvilla ajatuksilla, mielikuvilla, muistoilla, tunteilla, teoilla ja ruumiillisilla reaktioilla. Läpityöskentely on todellisuuden kohtaamista, merkityksien etsimistä, suremista, kiintymyssuhteen muuttumista mielessä muistosuhteeksi sekä uusia suunnitelmia. Kun surutyö on edennyt riittävän pitkälle menetykseen liittyvät ajatukset, tunteet sekä muistot yhdistyvät ja niiden mieleen tunkeutuvuus käy tarpeettomaksi. (Pojula 2002, 76.)

Surutyössä mieleen tulevat muistikuvat menetetystä läheisestä ovat lohdullisia. Sureva haluaa puhua kuolleesta ja tuntee surua, kaipausta ja masennusta sekä näkee lohduttavia unia menetetystä ihmisestä. Surutyöllä tarkoitetaan läheisen kuolemaa tai muuta vaikeaa menetystä surevan vähittäistä mukautumista tilanteeseen. Surutyössä tunteet ja järki sopeutuvat menetykseen kohtaamalla menetyksen ja työstämällä kuollutta koskevat ajatukset, menetystapahtuman ja maailman sellaisena kuin se on ilman kuollutta ihmistä. Surutyö on raskasta ja vaatii aina uudestaan ja uudestaan alkamista, taukoja, aikaa ja voimia. Surutyön tehtävä on menetyksen hyväksyminen, surun mukana tulleen kivun läpityöskentely, uuteen ympäristöön sopeutuminen ilman läheistä, menetetyn kiintymyssuhteen uudelleen opettelu sekä elämän jatkaminen. Sureva tarvitsee muiden antamaa tukea ja lohdutusta. Surutyö ei ole passiivinen tapahtuma, vaan energiaa vaativa aktiivinen prosessi. (Pojula 2002, 77.)

2.7 Vertaistukea sururyhmästä

Sururyhmän tavoitteena on tarjota foorumi tunteiden ilmaisemiselle, läheisen kuoleman kokemuksesta ja kuolleesta puhumiselle, jolla on tarkoitus ehkäistä kuoleman ajattelemisen sekä käsittelyn välttämisyrittämyksiä. Sururyhmä edistää suruprosessia ja voi ehkäistä menetyksen aiheuttamia ongelmia. (Poiijula, 2007, 126.)

Vertaistukiryhmät on tarkoitettu lapsille, jotka kokevat kriisin ja tarvitsevat apua sen ylitse pääsemiseen. Lapsilla ei tarvitse olla psyykkisiä tai sosiaalisia ongelmia, jotta he tarvitsisivat vertaistukea. Sururyhmät ovat terapeuttisia, mutta eivät kuulu terapian piiriin. Vertaisryhmän ohjaajat järjestävät toimintaa ja tilaisuuksia traumaattisten kokemusten sekä surun työstämiseen, analysoimatta tai tulkitsematta lapsen piirustuksia, töitä, toimintaa ja käyttäytymistä. Vertaisryhmätoiminta on sopivan tilan, puitteiden sekä psykososiaalisen tuen tarjoamista lapselle. (Holmberg 2003, 90-91.)

Vertaistukiryhmässä lapset kuulevat toisten samanlaisia kokemuksia ja voivat ilmaista reaktioitaan vapaasti. Ryhmä mahdollistaa kokemusten vaihtamisen vaikeiden tilanteiden käsittelystä kuten toisten lasten kiusanteosta tai nukkumisvaikeuksista. (Dyregrov 1996, 103.)

Sururyhmissä käytettäviä menetelmiä ovat leikki, leikki- ja taideterapia, pelien pelaaminen sekä psykoedukaatio. Yksi psykoedukaation menetelmistä on esimerkiksi selviytymiskeinojen opettelu, johon kuuluu ongelmanratkaisu, rentouttamismenetelmät sekä vuorovaikutukselliset kommunikaatiotaidot. (Poiijula 2007, 126.)

3 SURURYHMÄN OHJAAMINEN

3.1 Sururyhmän ohjaajan tehtävät

Sururyhmän ohjaajan tehtävä on tukea lasta. Jokainen lapsi suree ryhmässä yksilöllisellä tavallaan. Ohjaajan tulee noudattaa lapsilähtöistä ja lasta kunnioittavaa lähestymistapaa. Hän osoittaa empatiaa, mutta ei näytä liian voimakkaasti omia tunteitaan. (Poijula 2012, 32.) Surutyön tekeminen edellyttää työntekijältä sydämen asennetta sekä vilpitöntä halua auttaa surevaa lasta. Ohjaajan tulee olla sinut surun ja kuoleman kanssa omassa henkilökohtaisessa elämässään, sillä sururyhmä ei ole oman surun läpikäymisen paikka. (Kinanen 2009, 76.)

Ohjaajan on syytä tutustua ennen ryhmän alkamista erilaisiin surukäsityksiin, surutyöhön ja suruteorioihin sekä perehtyä ohjattavien lasten ikäkauteen liittyvään ajatteluun. Ohjaajan on tärkeä omata kunnioittava, ymmärtäväinen ja kuunteleva asenne ryhmäläisiä kohtaan. Ohjaajan tulee samaan aikaan osata olla läsnä oleva ja hänen tulee osata myös ottaa tarvittavaa etäisyyttä. (Laimio 2004, 30.)

Kirkon lastenohjaajan eettiset ohjeet (Kirkon Lastenohjaajat 2005) korostavat lapsen puolestapuhujan roolia ja kristillistä arvopohjaa ohjaamisessa. Ne sopivat myös hyvin sururyhmänohjaajan tavoitteiksi ja periaatteiksi:

- **Vaali aarretta;** Jokainen lapsi on ainutlaatuinen, jokainen lapsuus ainutkertainen. Ole herkkä lapsen kehitystasolle ja elämäntilanteelle.
- **Puhu enkelin kielin;** Kuuntele, puhu, ota lapsi todesta. Puhu lapsen puolesta, suojele häntä aikuisten maailmassa.
- **Ojenna turvallinen käsi;** Välitä, rohkaise, anna luottamusta elämään. Ole turvallinen, näytä rajat, opeta oikein tekemistä.
- **Avaa lämmin syli;** hyväksy, lohduta, rakasta

- **Säilytä perusarvot;** Tee kristinuskon perusasiat tutuiksi ja kristillinen elämänkäsitys näkyväksi.
- **Huolehdi jaksamisesta;** Pidä huoli omasta sielustasi. Tue ja kannusta työtoveriasi.
- **Luota juuriin;** Kasteopetus on kaiken perusta. Armo kuuluu kaikille.

3.2 Suunnittelun ja tiimityön merkitys

Sururyhmän ohjaajien on suunniteltava ryhmätapaamisten rungot etukäteen huolellisesti. Ohjaajien on hyvä tutustua toisiinsa etukäteen, jotta yhteistyö toimisi mahdollisimman mutkattomasti. Ryhmäkerroille kannattaa sopia etukäteen ohjaajien väliset työnjaot, jotta turhilta sekaannuksilta vältytään. Sururyhmän ohjaaminen tapahtuu yleensä parityöskentelynä. Silloin toinen ohjaajista toimii tarkkailijan asemassa sillä aikaa, kun toisella on vetovastuu toiminnasta. Tapaamisiin tulee jättää myös tilaa ryhmästä nouseviin keskusteluihin. (Laimio 2004, 33.) Samat ryhmänohjaajat kaikissa istunnoissa takaavat jatkuuvuden ja luottamuksen ryhmässä (Poijula 2012, 42).

Ohjaajien jaksamisen ja ammatillisuuden säilymisen kannalta on hyvä aina ennen ryhmän alkua käydä läpi asiat, joihin ryhmässä on kiinnitettävä huomiota. Kokoon tumisen päätyttyä on myös tarpeellista pitää ohjaajien palaveri. (Suutala 2008, 65.)

4 LUOVUUS, TUNTEET JA VOIMAVARAT

4.1 Humanistisesti suuntautunut taideterapia

Humanistisesti suuntautunut taideterapia on yksi luovan terapian muodoista. Humanistinen taideterapia korostaa kuvallista ilmaisua sekä luovaa prosessia psyykkisten, sosiaalisten ongelmatilanteiden ennaltaehkäisyssä, hoidossa ja kuntoutuksessa.

Humanistinen psykologia tunnetaan ”psykologian kolmantena voimana”, joka syntyi vaihtoehdoksi psykoanalyttiselle ja analyttiselle lähestymistavalle. Taideterapian humanistiset suuntaukset ovat kehittyneet reaktion taideterapian psykoanalyttisiin suuntauksiin sekä seurauksena ihmisen mahdollisuuksia tutkivasta liikkeestä 1960- ja 1970-luvuilla. Taideterapeutti Josef Garai on laatinut taideterapian harjoittamista varten kattavan humanistisen suuntauksen, joka perustuu kolmeen periaatteeseen: 1) elämän ongelmien ratkaiseminen, 2) kannustaminen itsensä toteuttamiseen luovan ilmaisun kautta, ja 3) itsensä toteuttamisen yhdistäminen läheisyyteen ja luottamuksellisuuteen ihmissuhteissa sekä pyrkimys kohti hengellisiä tavoitteita elämässä. Humanistisen taideterapian lähestymistavan tavoite ei ole Garain mukaan niinkään ahdistuksen, onnettomuuden tai muiden tunteiden poistaminen vaan se, että ihmistä autetaan muuttamaan ne aidoiksi ilmauksiksi taiteen kautta. Garain näkemykset ovat samassa linjassa humanistisen psykologian kanssa. Hän korostaa erityisesti luovuutta keinona, minkä avulla pystytään kokemaan ja toteuttamaan ihmisen mahdollisuuksia parantavana toimijana. (Malchiodi 2003, 58.)

4.2 Tunteiden käsittely

Suru herättää lapsessa paljon tunteita. Lapselle tulee kertoa se, että monenlaiset tunteet ovat normaaleja ja kuuluvat suruun. Aikuisen tehtävä on auttaa lasta tunteiden tunnistamisessa, ilmaisemisessa ja käsittelyssä sekä

kertoa lapselle että on sallittua olla vihainen. Aikuinen itse toimii mallina lapselle surukäyttäytymisessä. Oman surun voi näyttää ja jakaa lapsen kanssa, kuten myös siitä nousevat tunteet. Kuolema saa lapsen usein pohtimaan elämän peruskysymyksiä. Aikuinen voi kertoa lapselle oman elämänkatsomuksensa mukaisesti kuolemasta ja siitä, että on olemassa erilaisia käsityksiä. Kristillisen elämänkatsomuksen omaava voi kertoa lapselle kuolevan pääsevän taivaaseen, jossa on hyvä olla. (Uittomäki, Mynttinen & Laimio 2011, 24.)

Taide toimii tunteiden tulkkina. Lapsi pystyy ilmaisemaan taiteen kautta tunteita, joita ei pysty selittämään sanoilla tai joiden olemassaolosta hän ei ole aikaisemmin ollut tietoinen. Taideterapiassa usein lähtökohtana on yhteisymmärryksen löytyminen tunteen tasolla. Kun sanat eivät riitä, ne koetaan sekä vastaanotetaan tunteenomaisesti. (Ahonen 1994, 12–14.)

Kuoleman käsittelyn yhteyteen liittyy usein mitä erilaisimpia tunteita. Sururyhmässä kaikki käyvät melko varmasti samanlaisia tuntemuksia sekä ajatuksia läpi, joten tunteiden ääneen ilmaiseminen ryhmässä on tärkeää. Tunteiden nimeämisen lisäksi on hyvä käsitellä sitä, miten tunteet vaikuttavat yksilöllisesti. Lasta tukee tunnekasvatuksessa ohjaajien lisäksi koko ryhmä. Tunnekasvatuksen tavoite on auttaa lasta kuuntelemaan itseään ja tunnistamaan erilaisia tunteita, tutustuminen omiin tarpeisiin ja kykyihin sekä kuvan saaminen omista piirteistä. Ohjaajalla on korvaamaton rooli tunnekasvatuksessa läsnäolonsa, sylinsä ja hyväksyntänsä kautta. (Laimio 2004, 56.)

Tunnekasvatuksessa lapsen ohjaaminen tapahtuu joko suoraan tai epäsuorasti tukemalla lapsen tunteiden käsittelyä ja säätelemistä. Ohjaaja voi suoraan tukemalla nimetä tunteita lapsen puolesta, selittämällä mistä tunne johtuu, miten se ilmenee ja mitä siitä seuraa. Ohjaajan tulee rohkaista lasta ilmaisemaan tunteita antamalla myönteistä palautetta niiden ilmaisemisesta sekä järjestämällä tunnetaitoja vaativaa toimintaa ja leikkejä. Ohjaaja tukee epäsuoralla tavalla lasta tämän sosio-emotionaalisessa kehityksessä antamalla mallia oman tunneilmaisunsa sekä tunteiden säätelykeinojensa ja

käyttäytymisensä kautta. Oman tunnetilansa selventämisen sekä selittämisen avulla ohjaaja voi rohkaista lasta itseilmaisuun. (Laimio 2004, 56.)

4.3 Luovuus voimavarana

Luovuus on voimavara, jonka kautta lapsi pystyy ymmärtämään ja rakentamaan ympäröivää sekä omaa sisäistä maailmaansa. Luovuuden avulla lapsi voi työstää ahdistavia ja vaikeitakin tunteita. Luova toiminta luo mahdollisuuden ilmaista asioita, joihin sanat eivät riitä. Luovuus myös ylläpitää mielen tasapainoa sekä toimii itsehoidon välineenä ja tienä omiin tunteisiin ja itsetuntemukseen. (Ahonen 1994, 19–20.)

Itseilmaisun tarve korostuu, kun ihmistä kohtaa vakava kriisi, kuten läheisen kuolema. Luovuuden ja luovan toiminnan merkitys ihmiselle on suuri, oli kyseessä surutyön tekeminen tai ei. Hahmo-terapeutti Josef Zinker on todennut, että luovuus ja luova toiminta on vastaavanlainen perustarve kuin hengittäminen ja taiteen tekeminen on keino konkretisoida tarpeemme elämisen laajemmille ja syvemmille alueille. Erkkilä (2003) on tulkinnut Zinkerin ajatusta niin, että sanojen maailma tarjoaa ihmisille itseilmaisullisen kanavan, mutta se ei riitä. Sanojen takaa löytyy suurien tunteiden ja muotoilemattoman hämmennyksen loputon temmellyskenttä, joka vaatii myöskin purkautumistensa. Kun ihminen kohtaa vakavan kriisin kuten läheisen ihmisen kuoleman, korostuu silloin itseilmaisun tarve. Etenkin lapsen maailmassa sanallinen ilmaisu ei ole ehtinyt kehittyä syvyydeltään ja symboliikaltaan aikuisen vertaiseksi vaan sisäinen myllerrys ja ahdistus voivat olla valtavia. (Erkkilä 2003, 24.)

4.4 Taide ja mielikuvituksen terapia

Taiteen tekeminen aktivoi mielikuvitusta ja samalla se tuo sitä näkyväksi.

Shaun McNiff on ekspressiivinen taideterapeutti, joka uskoo taiteen ja mielikuvituksen parantavaan voimaan. Hän näkee taiteen lääkkeenä, joka

etenee kuvan luomisen eri vaiheiden läpi. Ihminen reflektoi sisintään ja alati muuttuvaa todellisuuttaan työstämiensä kuvien avulla. McNiff näkee koko aktiivisen kuvittelun prosessin kokonaisuutena eikä oletta, että vain osa ilmaisusta parantaisi, vaan uskoo myös negatiivisilla ja häiritsevillä kuvilla olevan parantava vaikutus. Hän perustaa ajatuksensa Jungin ”aktiivisen kuvittelun” prosessille ja kannustaa dialogiin mielikuviemme kanssa. (McNiff, 1992, 3.)

McNiffin ajatukset sopivat hyvin surun käsittelyyn lapsiryhmässä. Surun käsittely taiteen keinoin vaatii luovan energian aktivoimista lapsissa, luottamusta, virikkeellistä sekä turvallista ympäristöä työstää erilaisia tunteita vertaisryhmätyöskentelyn avulla.

Suru on osa ihmiseksi kasvamista. Lasten kanssa surun työstämisen apuvälineeksi on hyvä valita luovia keinoja, joilla päästään yhdessä keskustelemaan lapsen mielikuvituksen tuotoksista. Kuvan kautta lapsi voi ilmaista asioita, joita hän ei muutoin rohkene käsitellä, jotka välillä ovat pelottaviakin kuvia kuolleesta vanhemmasta ja siihen liittyviä tuntemuksia. Taiteella on erityinen tehtävä voimavaran antajana surussa. Se auttaa lasta kuuntelemaan omaa sisäistä maailmaansa. Lapsen luovuus voi vahvistua surun aikana ja sen myötä, joten on tärkeää antaa hänelle surussa mahdollisuus luovaan toimintaan.

5 KUVATAIDEMENETELMIÄ

Ahonen kuvaa kuvataidetta värien, viivojen ja muotojen kielenä. Ihmiset pystyvät kuvien avulla ilmaisemaan sisäistä maailmaansa. Tunteita voi siirtää turvallisesti kuviin, joiden kautta pystytään huomaamaan yhteneväisyyksiä kuvan ja oman elämäntilanteen välillä. (Ahonen 1994, 182.)

Kuvataidetta sanotaan symboliseksi kieleksi, jonka avulla lapsi voi purkaa tunteita, toiveita ja ajatuksia konkreettisessa muodossa silloin, kun sanat eivät riitä kertomaan. Kuvan kautta lapsi voi huomaamattaan ilmaista asioita, joita hän ei muutoin rohkene käsittelemään. Hän saa jaettua esimerkiksi oman pelottavan kokemuksen muiden ryhmäläisten ja ohjaajan kanssa tällöin turvallisesti. Toimintamenetelmänä kuvallinen ilmaisu on turvallinen ja helppo ja sopii käytettäväksi pientenkin lasten kohdalla. (Laimio 2004, 62.)

5.1 Piirtäminen

Piirtämistä käytetään yhtenä apukeinona, kun lapsia autetaan luomaan traumakertomuksia ja elämään uudestaan traumaattiset muistot. Kognitiivis-behavioraalinen psykologia on osoittanut muistojen määräävän nykyhetken tulkinnan silloin kun ne eivät ole tiedostettuja. Piirtäminen on hyvä keino saada luotua yhteys eriytyneiden muistojen sekä niiden mieleen palauttamisen välille. Tämän jälkeen kokemus pystytään kääntämään kertomuksen muotoon sekä integroimaan uudelleen lapsen menneisiin, nykyisiin ja tuleviin elämäkokemuksiin. (Steele 2003, 139.)

5.2 Sarjakuvat osana sosiaalisten taitojen oppimista

Sosiaalisten taitojen ja tunteiden oppimisessa on mahdollista käyttää sarjakuvittamista ja sarjakuvia. Sarjakuvat auttavat tunnetaitojen ja ongelmanratkaisun opettelussa. Tunteiden nimeämisen oppiminen on tärkeää

lapsen tunteiden itsesäätelyn kehittymisen kannalta. Sarjakuvassa lapsi opettelee nimeämään omia tunteitaan ja ymmärtämään toisten tunteita. (Karvonen 2009, 42–43.)

Sosiaaliset tarinat sekä sarjakuvitettu keskustelu ovat pedagogisia työskentelymenetelmiä. Pelkän paperin ja kynän avulla pystytään loogisesti rakentamaan ajatuksia, selkiyttämään tilanteita ja konkretisoimaan asioita. (Andersson 2000, 8.)

5.3 Muovailu

Savi ja muovaileminen on alkukantaista. Savi on materiaali, jota ihmiset ovat käyttäneet sivilisaation alusta saakka. Kun savimöykyn asettaa kenen tahansa lapsen eteen minä tahansa aikakautena missä tahansa maailman kolkassa, saa nähdä väistämättä sen, kuinka lapsen ja saven välille syntyy vuorovaikutusta. Kaikki lapset pitävät yleensä muovailemisesta ja sillä on suurta terapeutista arvoa, joka ylittää sen ilmaisullisen roolin. Muovaileminen on aina ollut hoidon kannalta lapsille käyttökelpoinen ja mieluinen kokemus. Kun lapsi saa muovailla, hän saa jonkinlaisen ohjaamattoman hoitokokemuksen, joka yleensä on myönteinen. (White 2012, 302–306.)

Muovaileminen sopii myös hyvin lapsille, joiden on sanallisesti vaikea ilmaista itseään. Muovailuvahaa voi muokata ja siihen voi kanavoida tarvittaessa esimerkiksi vihamielisiä tunteita. Muovailu antaa loputtomasti mahdollisuuksia kuvaavalle ilmaisulle. Siitä voi tehdä jotakin konkreettista ja kolmiulotteista. (Hokkanen & Kontkanen 1994, 182.)

6 OPINNÄYTETYÖ PRODUKTIONA

6.1 Sururyhmän ohjaamisen taustaa

Uskon luovien menetelmien voimaan vaikeiden tunteiden käsittelyssä. Sururyhmän ohjaamiseen kiinnostus heräsi aikaisempien opintojeni aikana. Olen aikaisemmalta koulutukseltani antroposofinen kuvataideterapeutti. Aikaisempien opintojen aikana olen ollut erilaisissa työharjoitteluissa useissa sosiaali- ja kirkon alan työpaikoissa, joiden aikana vaikeissa tilanteissa elävien lasten parissa toimiminen ja luovien menetelmien käyttö on tullut minulle tutuksi.

Kiinnostukseni kuvataiteen, kuvasarjojen ja sarjakuvan menetelmien käyttöön surutyössä heräsi ollessani työharjoittelussa ala-asteella erityisluokalla opettamassa kuvataidetta. Oppilaat innostuivat suunnattomasti kuvasarjojen sekä sarjakuvien tekemisestä ja halusivat jatkaa niiden tekemistä pitkään ja hartaasti keskittyen. Silloin huomasin, että sarjakuvien maailma ja sen keinot tarjoavat juuri 9–12-vuotiaille lapsille tutun tavan ja kanavan käsitellä erilaisia vaikeitakin tunteita.

Kun olin sosionomi-diakoni opintoihin kuuluvassa kirkon alan työharjoittelussa Helsingin seurakuntayhtymän yhteisen seurakuntatyön erityisnuorisotyön keskuksessa Snellussa, pääsin siellä mukaan erilaisiin erityisnuorisotyön tehtäviin, joihin sisältyi myös osallistuminen perheiden suruleirille 2011.

Ensimmäisellä suruleirillä toimin apuohjaajana 2–6-vuotiaiden ryhmässä. Huomasin silloin kuinka suuri tarve on lasten sururyhmätyöskentelylle. Kuulin useiden lasten vanhemmilta, kuinka vaikeaa heidän oli löytää lapsilleen Helsingin seudulta vertaistukiryhmää, jossa käsiteltäisiin lapsen surua. Lasten sururyhmiä järjestetään liian harvoin suhteessa niiden todelliselle tarpeelle. Perheiden suruleirille osallistuminen ja kokemus apuohjaajana toimimisesta oli ainutkertainen ja ihmeellinen kokemus. Suruleirin jälkeen minulle oli selvää, että opinnäytetyöni aihe tulee käsittelemään luovia menetelmiä ja vaikeiden tunteiden käsittelyä lasten kanssa.

Aloitin produktion varsinaisen tekemisen keväällä 2012 perehtymällä lähteisiin ja teorioihin, jotka liittyivät lapsen suruun sekä toiminnallisiin ja luoviin menetelmiin. Keskustelin Snellun johtavan erityisnuorityönohjaajan Mare Kinasen kanssa siitä, mihin ikäryhmään kannattaisi keskittyä surutyön näkökulmasta. Keskustelun pohjalta tulimme siihen lopputulokseen, että suurin tarve on 9–12-vuotiaiden suruprosessin näkyväksi tekemiselle vertaisryhmätyöskentelyssä. Opinnäytetyöni aiheelle oli tilaus ja lasten sururyhmätyöskentelyn näkyväksi tekeminen oli tärkeää.

Keskusteluiden pohjalta päätimme, että toimin ohjaajana lasten sururyhmässä ja lähdin suunnittelemaan perheiden suruleirillä toteutettavaa toiminnallista materiaalia 9–12-vuotiaiden lasten sururyhmälle. Tavoitteeni oli työstää ja toteuttaa sellaista materiaalia, josta näkyisi lapsen oma kuvallinen kädenjälki suruleirillä tehdyistä tuotoksista, sekä vaikeiden tunteiden käsittely luovia menetelmiä apuna käyttäen.

.

6.2 Perheiden suruleiri 2012

Suruleiri järjestettiin Helsingin seurakuntayhtymän leirikeskuksessa, joka sijaitsee Siuntion korpirauhassa. Leirille osallistui yhteensä yhdeksän perhettä eripuolilta pääkaupunkiseutua. Perheet oli haastateltu puhelimesta etukäteen, kartoittaen kunkin perheen sen hetkistä tilannetta ja tarvetta osallistua yhteiselle suruleirille. Perheiden tilanteista nousi yhteisenä nimittäjänä esiin vanhempien huoli lasten jaksamisesta ja surun ja menetyksen käsittelemisen sekä vertaisryhmätyöskentelyn tarpeesta. Lasten sururyhmiä on hankala löytää, vaikka lasten surun käsittelyn tarve olisi suuri. Pääkaupunkiseudulla Helsingin Seurakuntayhtymän lisäksi Espoon seurakuntayhtymä järjestää lasten suruun keskittyvän perheiden suruleirin kerran vuodessa.

Perheiden suruleiri toteutettiin viikonloppuleirin muodossa. Leirillä oli mukana yhteensä yksitoista Helsingin Seurakuntayhtymän ja Terho-kodin työntekijää ja lisäksi kaksi opiskelijaa. Leirille oli suunniteltu perheille yhteistä ohjelmaa (LIITE 1) sekä kolme kahden tunnin mittaista ryhmätapaamista omissa ikäryhmissä.

Lasten ryhmiä oli yhteensä neljä. Ryhmät oli jaettu lasten iän perusteella 3–6-vuotiaille, 6–8-vuotiaille, 9–12-vuotiaille ja 13–18-vuotiaiden sekä aikuisille oma ryhmänsä. Ryhmissä käsiteltiin maalaamisen, musiikin, tarinoiden sekä yhdessä tekemisen kautta suruun liittyviä tunteita.

Perheitä pyydettiin ottamaan leirille mukaan kuva kuolleesta vanhemmastaan. Kuvista otettiin kopiot ryhmiä varten, jokaiselle perheen jäsenelle omansa. Kuvia oli tarkoitus käyttää apuna ryhmissä esimerkiksi oman menetetyn lähiomaisen tarinan kertomisessa.

6.3 Sururyhmän ohjelman suunnittelu

Kokoonnuimme kaksi kertaa koko työntekijäporukan kesken hyvissä ajoin ennen leiriä suunnittelemaan leirin perheiden yhteistä ohjelmaa eli aloitusta ja lopetusta sekä käymään läpi käytännön järjestelyitä. Yhteisen ohjelman tavoite oli aloittaa sekä päättää suruleiri yhdessä kaikkien osallistujien kanssa samoihin teemoihin. Leirin aloituksen tarkoitus oli tutustua kaikkiin perheisiin ja perheiden kaikkiin työntekijöihin. Perheille suunniteltiin ensimmäiseksi yhteiseksi tehtäväksi perhekuvien piirtäminen, joiden kautta he saivat esittäytyä muille perheille. Perhekuvien jälkeen tarkoitus oli jakautua suoraan omiin vertaistukiryhmiin. Leirin lopetukseksi suunniteltiin hartaus leirikeskuksen kappelissa, jonka tarkoituksena oli koota kaikki osallistujat yhteen yhteisen teeman äärelle.

Lisäksi jokaisen ryhmän ohjaajat kokoontuivat vielä erikseen suunnittelemaan oman ryhmänsä tarkempi ohjelma. 9–12-vuotiaiden ryhmässä oli lisäksi kaksi ohjaajaa; erityisnuorisotyönohjaaja Tiina Kinnunen ja erityisnuorisotyönohjaaja Tero Flemich. Pidimme oman ryhmämme suunnittelukokouksen kuukautta ennen suruleiriä, jossa ohjelmanrunko (TAULUKKO 1), työnjako, vastuut ja teemat päätettiin yhdessä (LIITE 2). Vastuullani oli erilaisiin tunteisiin tutustuminen sarjakuvan keinoin ja kolmen kuvan sarjan suunnittelu sekä toteutus.

TAULUKKO 1. Lasten sururyhmän ohjelmarunko

TAPAAMISET	HARJOITUKSET	TAVOITTEET
1. RYHMÄKERTA LEIRI	Tutustuminen, Sururyhmän yhteisten sääntöjen läpikäyminen surujana, tunnevärit, A-kirjain, sarjakuva ja tunteet 1. kuva: miltä elämä näytti ennen vanhemman kuolemaa	Tutustuminen, tunteet
2. RYHMÄKERTA LEIRI	2. kuva: Miten vanhempi kuoli, mitä tapahtui? Mikä helpottaa surussa, etsitään kuvia ja sanoja lehdistä.	Muistot, muisteleminen, tunteet ; suru ja menetys
3. RYHMÄKERTA LEIRI	Tunnepokeri, 3. kuva Elämä nyt ja tulevaisuus Kuvien yhteen liittäminen, Muovailu turvapaikka/voimaeläin, palaute	Selviytymiskeinot ja Turva
4. RYHMÄKERTA JATKOTAPAAMINEN	Surulaatikko: Surumittari (Suru, ok, ilo -lokerot), toivomuskivet (surulokero), aarrekartta (surulokero) vahvuuskortit (ok lokero)	Tulevaisuus ja Toiveet
5. RYHMÄ VIIMEINEN KERTA JATKOTAPAAMINEN	Mitä olen oppinut kuolleelta vanhemmalta? Kirjoitetaan paperille (ilo-lokeroon), Tulevaisuuden haaveet piirustus (liimataan surulaatikon kanteen)	Tulevaisuus ja Toiveet

6.3 Suruleirillä toteutettavan materiaalin työstäminen

Sarjakuvan tarjoamat keinot kiehtoivat minua surun käsittelyssä ja otin yhteyttä Suomen sarjakuvaseuran nuorisotyönohjaajaan Petri Koikkalaiseen. Petri Koikkalaisen kanssa kävimme keskustelua sarjakuvan tekemisen mahdollisesta toteutuksesta sururyhmässä. Suunnittelimme ja keskustelimme siitä, minkälaisia harjoituksia olisi mahdollista tehdä. Koikkalainen ehdotti alkuun A-

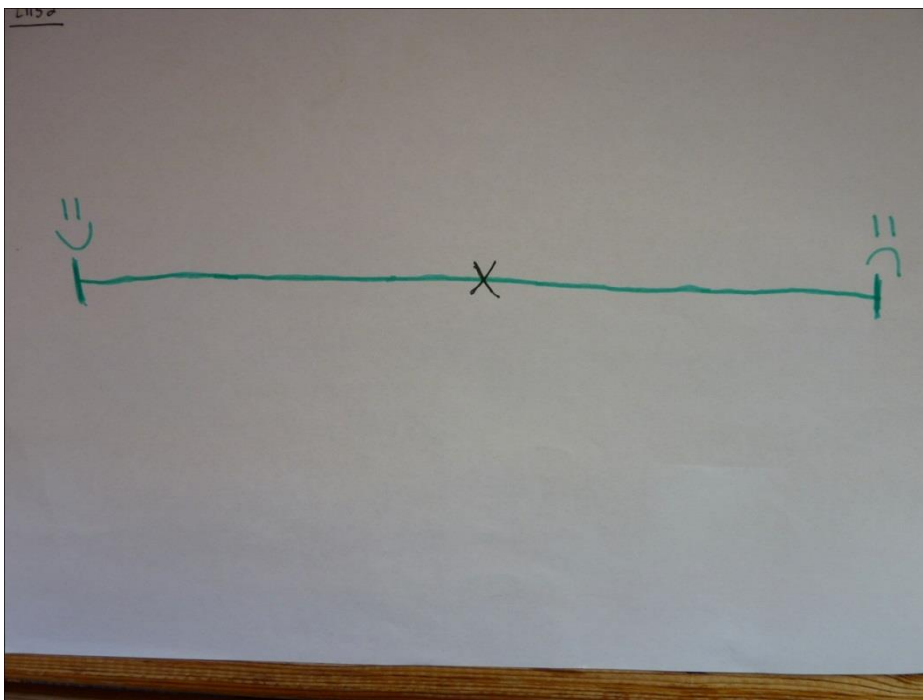
kirjain-harjoitusta, jonka avulla hänen kokemuksensa mukaan eri-ikäiset pääsevät helposti alkuun piirtämisessä ja sarjakuvan tekemisessä. (Petri Koikkalainen henkilökohtainen tiedonanto 13.3.2012.)

Tunteiden käsittely on tärkeä osa surutyöskentelyä ja siksi suunnittelin eri tunteiden läpi käymiseen liittyviä tehtäviä muun muassa sarjakuvahahmoja apuna käyttäen. Tavoitteeni oli saada lapset alkuharjoitusten avulla vauhtiin piirtämisessä ennen kuin siirryimme varsinaisen kuvasarjan piirtämiseen ja surun käsittelyyn.

Suunnittelin leirillä toteutettavaksi kolmen kuvansarjan. Leirin kaikilla kolmella ryhmätapaamiskerralla piirrettiin yksi kuva, joista muodostui lopuksi kuvasarja. Kolmen kuvan sarjasta muodostui lopuksi filminauha suruun liittyvistä tapahtumista ja siihen liittyvistä tunteista. Lapsille kerrottiin samalla, että he voivat katsoa filminauhaa milloin haluavat ja voivat itse päättää kenelle kuvia näyttävät tai näyttävätkö ollenkaan. Jokaisen kuvan taustaksi lapsi sai valita värillisen paperin. Väripaperit valittiin kuvaamaan sen hetkistä tunnetta, yhteisesti sovitun tunnevärikartan pohjalta (KUVA 2). Kaikki ryhmässä tehdyt kuvat kerättiin jokaiselle omaan kansioon, josta muodostui lopuksi lapselle oma surukansio.

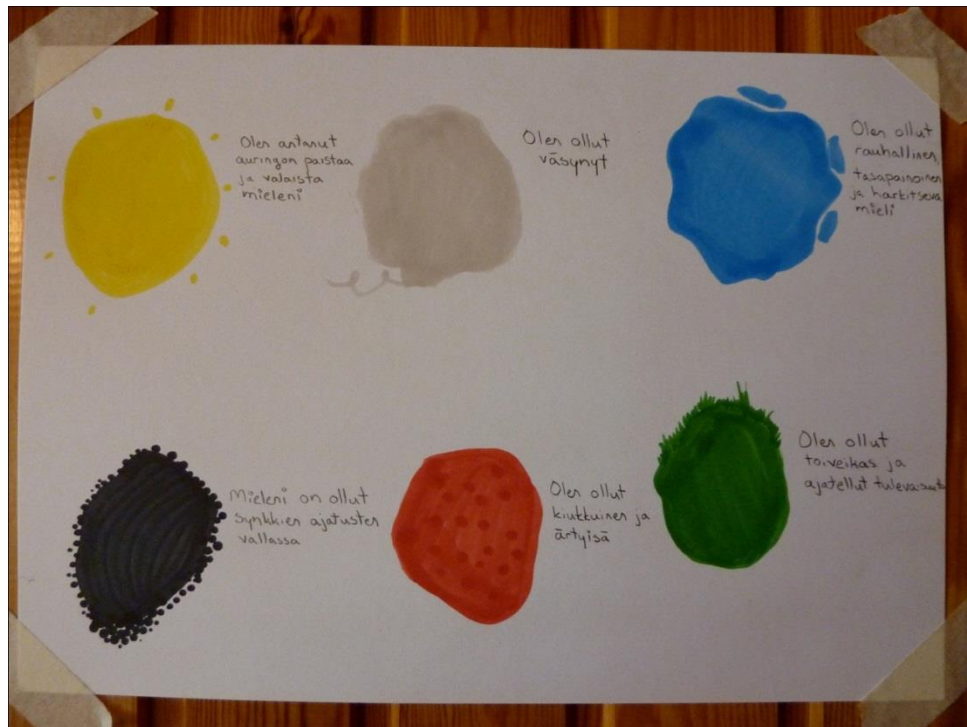
6.4 Sururyhmän toteutus ja ensimmäinen tapaaminen

Lasten sururyhmän ensimmäisen tapaamiskerran tavoitteena oli ryhmäytyminen ja luottamuksen synnyttäminen ryhmäläisten kesken. Kävimme läpi suljettuun ryhmään kuuluvan säännön, että omista asioista saa puhua ryhmän ulkopuolella, mutta toisten asioista ei ole lupa kertoa. Aloitimme tapaamisen esittäytymällä toisillemme sekä kertomalla siitä, kuka perheestä oli kuollut, jolloin jokainen sai vapaasti kertoa itsestään ja esitellä kuvan kuolleesta vanhemmastaan. Esittelyn jälkeen jokainen piirsi surujan (KUVA 1), missä kohtaa surua on tällä hetkellä. Toisessa päässä janaa oli erittäin iloinen ja toisessa erittäin surullinen henkilö tai naama kuvin piirrettynä.

KUVA 1. Surujana

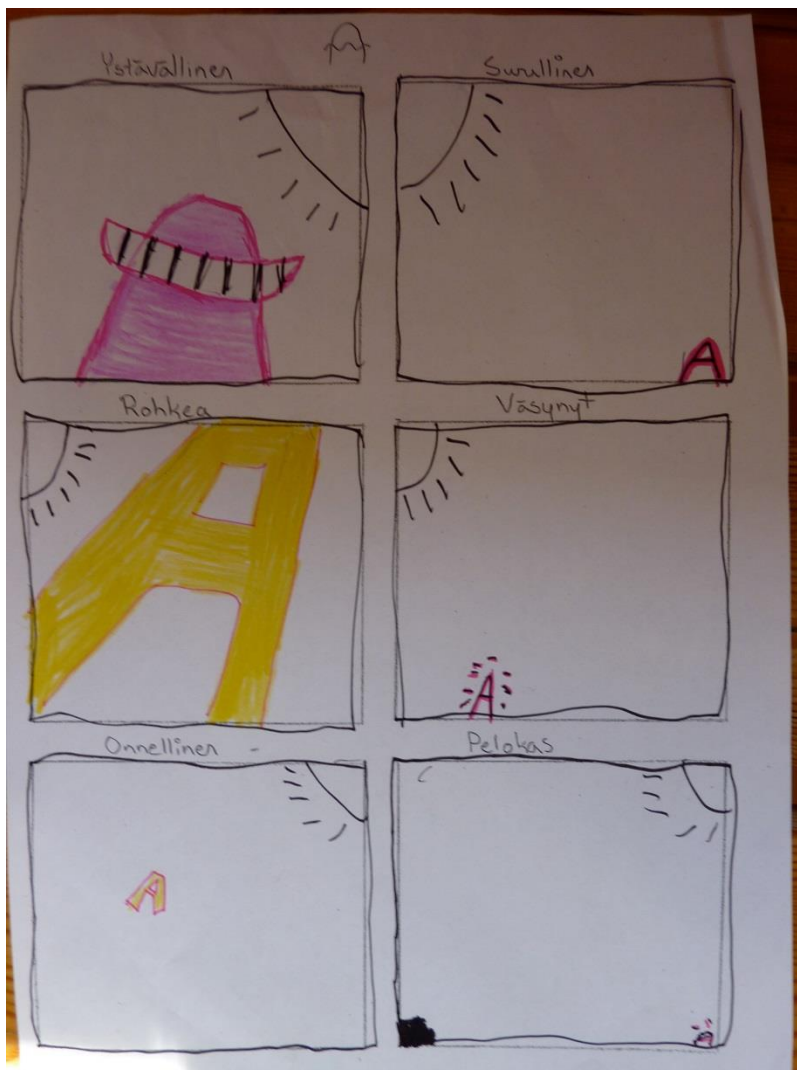
Surujanan jälkeen siirryimme tunteista puhumiseen. Puhuimme yhdessä siitä, minkälaisia erilaisia tunteita on olemassa, miltä ne voivat näyttää ja että tunteet ovat jokaisella ihmisellä yksilöllisiä. Pohdimme myös sitä, minkävärisiä tunteet olisivat, jos ne olisivat värejä. Sovimme samalla ryhmäläisten kesken, että käytämme apuna yhteistä tunnevärikarttaa (KUVA 2) koko leirin ajan tunteiden sanottamisessa, jos ja kun tunnesanojen löytäminen tuntuu vaikealta.

KUVA 2. Yhteinen tunnevärikartta

- Keltainen = Olen antanut auringon paistaa ja valaista mieleni
- Harmaa = Olen väsynyt
- Sininen = Olen ollut rauhallinen, tasapainoinen ja harkitseva mieli
- Musta = Mieleni on ollut synkkien ajatusten vallassa
- Punainen = Olen ollut kiukkuinen ja ärtyisä
- Vihreä = Olen ollut toiveikas ja ajatellut tulevaa

Aloitimme varsinaisen kuvallisen työskentelyn A-kirjain-harjoituksella (KUVA 3 ja LIITE 5), jossa tarkoitus oli piirtää A-kirjaimelle kuusi erilaista tunnetta. Keskustelimme yhdessä siitä, minkälaisilla symboleilla pystytään kuvaamaan tunteita esimerkiksi sarjakuvan maailmassa. Lapset ryhtyivät keskenään keskustelemaan tunteiden kuvaamisesta paperille.

KUVA 3. A-kirjain-harjoitus

Seuraava tehtävä oli sarjakuvat ja tunteet (KUVA 4 & LIITE 6), jossa tarkoitus oli etsiä tunteita valmiiksi sarjakuvalehdistä leikattujen sarjakuvahenkilöiden kasvoilta ja liimata kuvat valmiiseen pohjaan, johon olin etukäteen nimennyt kuusi erilaista tunnetta. Viimeisenä ruutuna oli oma tämänhetkinen tunne. Lapset innostuivat tuttujen sarjakuvahenkilöiden kuvista, joista he löysivät nopeasti oikeat tunteet ruutuihin sopiviin paikkoihin, sillä kuvista löytyi jokaiselle ennestään tuttuja hahmoja, joita he liimasivat nopeasti paikoilleen.

KUVA 4. Tehtävä sarjakuvahenkilöistä ja tunteista

Tehtävästä siirryimme luontevasti ensimmäisen kuvan piirtämiseen, jossa tarkoitus oli piirtää kuva itse valitsemastaan tapahtumasta ennen vanhemman kuolemaa ja kuvata sitä, miltä elämä näytti silloin (KUVAT 5, 9 & 12). Lapset muistivat vaihtelevasti asioita, joita oli tapana tehdä yhdessä edesmenneen vanhemman kanssa. Osa lapsista ei mielellään muistellut iloisia menneitä tapahtumia, vaan synkät ajatukset vanhemman kuolemasta valtasivat heidän mielensä jo ensimmäistä kuvaa tehdessä. Melkein kaikkien ryhmäläisten toinen vanhemmista oli kuollut pitkän sairauden uuvuttamana.

KUVA 5. Kaksitoistavuotiaan tytön kuvasarjan ensimmäinen kuva: Elämäni ennen isän kuolemaa

6.5 Toinen ryhmätapaaminen

Toisella tapaamiskerralla tavoitteena oli jatkaa tunteiden käsittelyä keskittymällä vaikeampiin tunteisiin sekä siihen, missä tunteet tuntuvat kehossa ja mikä voisi helpottaa surussa. Ryhmäläiset innostuivat harjoituksesta, jossa kirjoitettiin ja arvattiin tunnesanoja toisten selkään kädellä piirtämällä. Toisella ryhmäkerralla käytimme enemmän aikaa kuvan piirtämiseen, sillä aiheena oli se, miten vanhempi kuoli, mitä silloin tapahtui ja miltä se tuntui (KUVAT 6, 10 & 13). Lapset keskittyivät hyvin intensiivisesti toisen kuvan piirtämiseen. Tällä kerralla lapset halusivat puhua enemmän tapahtuneesta ja pysähdyimme yhdessä kuvien äärelle käymään läpi kuoleman herättämiä vaikeita tunteita. Tästä huomasi, että luottamus ryhmäläisten kesken oli saavutettu, mikä auttoi yhdessä työskentelyn sujumista. Kuvista tuli lapsille hyvin henkilökohtaisia ja melkein kaikkien kuvat kertoivat vanhemman varsinaisesta kuolinhetkestä sairaalassa. Kuvissa toistuivat omakuva sekä sairaalansänky, jossa vanhempi lepäsi rauhallisena ja kuolemaa odottava ilme kasvoillaan.

KUVA 6. Kaksitoistavuotiaan tytön toinen kuva: Isän kuolinhetkellä sairaalassa

Toinen ryhmätapaaminen oli ilmapiiriltään hyvin intensiivinen ja tunteikas. Kaikki lapset totesivat olevansa väsyneitä päivän päätteeksi. Päätimme toisen tapaamisen keskustelemalla siitä, mikä helpottaa surussa. Lapset tekivät aiheesta paperikollaasin, johon etsittiin sopivia sanoja ja kuvia lehdistä. (KUVA 7). Ryhmä jaksoi vielä raskaan päivän lopuksi hyvin keskustella surua helpottavista asioista, joten saimme lopettaa päivän palaamalla positiivisiin asioihin.

KUVA 7. Asiat, jotka helpottavat surussa

6.6 Viimeinen ryhmätapaaminen leirillä

Kolmannen ja viimeisen suruleirin tapaamiskerran aiheena oli toivo ja katseiden suuntaaminen tulevaan. Aloitimme ”tunnepokerista” eli erilaisista adjektiiveista papereilla, joita jaettiin jokaiselle kolme. Jokainen sai vaihtaa adjektiiveja toisten kanssa sen mukaan, mikä voisi kuvata toista ja hänen tunteitaan parhaiten. Pelin lopuksi jokainen sai kertoa vuorollaan miten kyseiset adjektiivit liittyivät häneen itseensä. Tunnepokerista ja adjektiiveista siirryimme viimeisen eli kolmannen kuvan piirtämiseen. Viimeisen kuvan aiheena oli piirtää, millaista elämä on nyt, miltä se tuntuu ja miten näkee tulevaisuuden (KUVAT 8, 11 & 14). Viimeiset kuvat olivat jokaisella lapsella jo tulevaisuuden suunnitelmiin tähtääviä, kun lopuksi kävimme suullisesti läpi kuvia. Kolmannen kuvan valmiiksi saamisen jälkeen liitimme jokaisen oman kuvasarjan palaset yhdeksi filminauhaksi. Lapset vaikuttivat tyytyväisiltä omiin valmiisiin tuotoksiinsa.

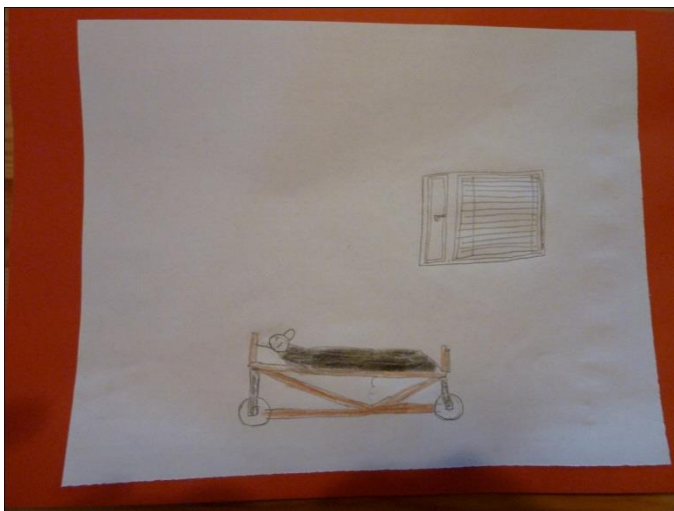

KUVA 8. Kaksitoistavuotiaan tytön kolmas kuva: Elämää isän kuoleman jälkeen, uuden pienen koiranpennun kanssa

11-vuotiaan pojan tekemä kolmen kuvan sarja

KUVA 9. Ensimmäinen kuva: Näsinneulassa äidin kanssa

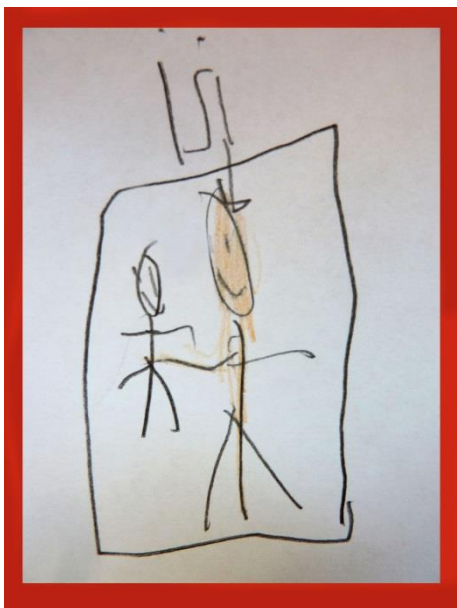
KUVA 10. Toinen kuva: Suusyöpää sairastaneen äidin kuolema, pojan mielestä ei näytä enään itseltään

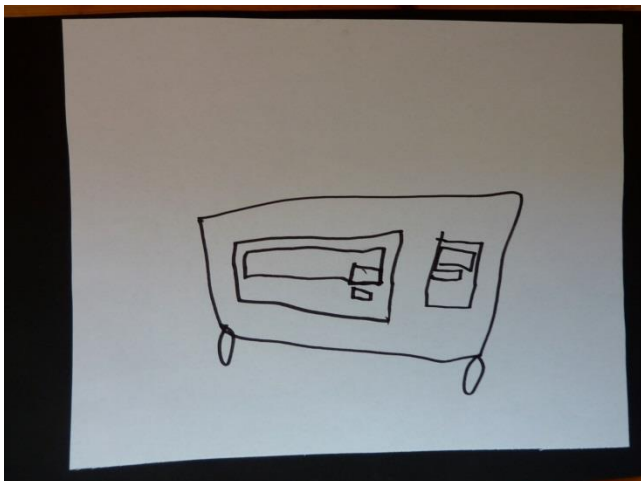
KUVA 11. Kolmas kuva: Tulevaisuuden matka

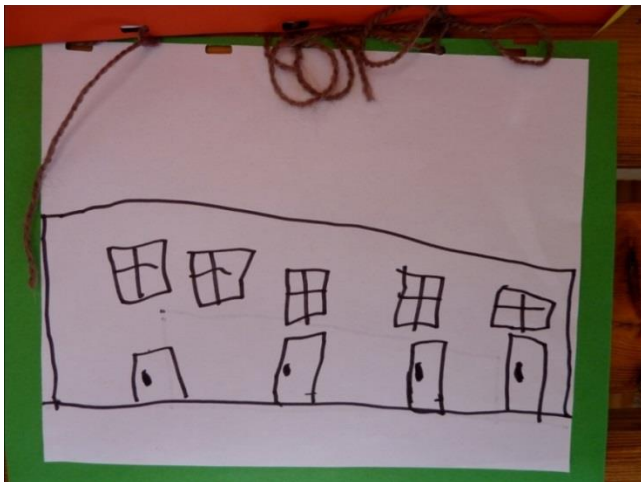
12-vuotiaan pojan tekemä kolmen kuvan sarja

KUVA 12. Ensimmäinen kuva: Isi kuoli

KUVA 13. Toinen kuva: Ruumisauto

KUVA 14. Kolmas kuva: Uusi koti

Piirtämisestä jatkoimme muovailuun, jonka aiheena oli oma turvapaikka tai voimaeläin. Ensin puhuimme yhdessä siitä, minkälaisia turvapaikkoja kenelläkin on. Mikä on se paikka, johon voi mennä, jossa on mukava sekä turvallinen olo olla rauhassa ja ajatella yksin? Lapsille tuli hyvin erilaisia paikkoja mieleen, jopa esineitä ja asioita, joita he ryhtyivät muovailemaan eri väreistä (KUVAT 15 & 16).

KUVA 15. Yksitoistavuotiaan pojan voimaeläin

KUVA 16. Kaksitoistavuotiaan tytön voimauttava asia

Viimeisenä jokainen sai valita omasta kansioistaan yhden piirustuksen näytettäväksi ja kertoa muille omista tunnelmistaan. Kysyimme lapsilta

suullisesti palautetta. Lapset kokivat saaneensa vertaisryhmätyöskentelystä paljon ja yksi pojista sanoi suruleirin auttaneen häntä jo nyt surussa.

Viimeinen tapaaminen oli sovittu puolen vuoden päähän leirin loppumisesta. Viimeisellä kokoontumisella on tärkeä merkitys ryhmän yhteisen prosessin loppuun saattamisen kannalta. Leiri oli niin intensiivinen, että oli välttämätöntä katsoa yhdessä taaksepäin, muistella mitä oikeastaan oli tehty ja jakaa omia tuntejaan ryhmäläisille leirin lopussa ennen kotiin lähtöä.

6.7 Arviointia suruleirin onnistumisesta

Ryhmätapaamisten aiheet ja rungot tulee suunnitella huolellisesti ennalta, jättäen myös tilaa ryhmän sisältä nouseviin keskusteluihin. Ohjaajien tulee osata tarkkailla ja kuunnella ryhmän tilannetta jatkuvasti. Tarvittaessa ohjaajien on vaihdettava lennossa suunnitelmaa tai olla valmiita keventämään tunnelmaa esimerkiksi pitämällä lyhyitä taukoja.

Suunnittelemamme ohjelma kulki toteutuksen kanssa käsi kädessä. Myös ohjaajien keskinäinen luottamus osoittautui tärkeäksi. Suunnittelukokouksien keskustelut ja ajatustenvaihdon, ohjaajat kokivat hyväksi. Kaikilla ohjaajilla oli runsaasti teemoihin ja toteutukseen sopivia ehdotuksia. Keskusteluiden tueksi, olimme suunnitelleet riittävästi erilaisia tehtäviä, jotka sopivat kulloinkin käsiteltäviin aiheisiin.

Kolme ohjaajaa ryhmässämme oli todella hyvä asia. Ohjaustiimin välinen keskinäinen yhteistyö toimi ja työskentelymme oli luontevaa ja turvallista. Työnjako sujui mutkattomasti ja ryhmätapaamisten aikana jokainen osasi huomioida vaihtuvat tilanteet ja toimia niiden mukaisesti. Ryhmätapaamisten jälkeen ohjaajien keskinäinen purkukeskustelu oli tärkeää, sillä tapaamiset jättivät ajatuksiimme paljon keskusteltavaa.

Ryhmässämme oli yksi mies ja kaksi naista ohjaajina. Ryhmänohjaajien sukupuolella oli selvästi merkitystä tämän ryhmän työskentelyn kannalta.

Ryhmäläisten sukupuolijakauma oli kolme poikaa ja kaksi tyttöä. Oli erityisen tärkeää, että mukana oli myös miespuolinen ohjaaja. Monet lapsista olivat erityistä tukea tarvitsevia poikia, jotka olivat menettäneet isänsä, joten miesohjaajan rooli vaikutti ja korostui eri tilanteissa ryhmän sisällä. Pojat tarvitsivat selvästi miespuolisen ohjaajan tukea ja ymmärrystä kertoessaan isänsä kuolemaan liittyvistä tunteistaan sekä tapahtumista. Myös tyttöjä auttoi naispuolisen ohjaajan tuki ja turva.

Ryhmä oli dynaaminen ja lapsista melkein jokaisella oli surun lisäksi erityisen tuen tarvetta. Yksi pojista jopa repi kappaleiksi piirtämänsä kuvasarjan toisen kuvan (KUVA 17) vanhemman kuolinhetkestä heti seuraavana aamuna, kun tulimme yhteiseen tilaan aloittamaan kolmatta tapaamista ja samalla leirin viimeistä ryhmäkertaa. Poika oli yllätynyt ja samaan aikaan pelästynyt tekemästään kuvasta, eikä hän pystynyt katsomaan tekemäänsä surullista kuvaa kuolevasta äidistään enää uudestaan. Työn repiminen näytti toimivan hänelle oman turhautumisen ja ahdistuksen purkautumisen reittinä, jonka hän halusi tuhota nopeasti. Pakkasimme kuitenkin yhdessä lopuksi kaikki rikkoutuneen piirustuksen kappaleet mukaan surukansioon, jotta hän voisi palata leirillä tehtyihin kuviin myöhemmin, kun olisi oikea aika ja hän olisi siihen itse valmis.

KUVA 17. Yksitoistavuotiaan pojan rikkoma piirustus äidin kuolemasta

Tunnevärikartta toimi tärkeänä tunteiden sanoittajana. Kun symbolit olivat yhteisesti ennalta sovittuja, kenenkään ei tarvinnut selitellä vaikeita tunteita, vaan olimme koko ajan samalla tunteiden värikartalla. Tunnevärikarttaan palasimme useasti tehtävien aikana ja se kulki tapaamisiemme mukana alusta loppuun.

6.8 Perheiden antama palaute

Sururyhmätoiminnasta kerättiin aikuisilta ja nuorilta palautetta leirin jälkeen, palautekyselyn avulla (LIITE 5). Palautekyselyyn vastasi yhteensä yksitoista aikuista ja seitsemän nuorta. Kaikki perheet olivat saaneet riittävästi tietoa perheiden sururyhmästä etukäteen. Palautteiden perusteella perheiden suruviikonloppu oli vastannut odotuksia ja he kokivat saaneensa riittävää tukea sekä apua oman perheenjäsenen menetykseen liittyvän surun käsittelyyn. Ryhmät koettiin hyödyllisiksi ja palautteissa korostettiin vertaituen merkitystä ja uusien ystävyssuhteiden syntymistä.

Palautteista ilmeni myös, että suruleirillä käsiteltyjen teemojen keskustelua oltiin jatkettu vielä illalla yhdessä leirikeskuksen huoneissa koko perheen voimin. Palautteissa mainittiin keskusteluiden jatkamisen illalla olevan sen ansiota, että heillä oli kerrankin aikaa keskustella yhdessä perheenä, ilman ulkoisia ärsykeitä kuten televisiota ja tietokonetta. Oli ilo huomata, että perheet olivat saaneet työvälineitä surun käsittelyyn yhdessä perheenä sururyhmistä nousseiden harjoitusten avulla. Palautteiden perusteella perheet kokivat leirimuotisen surutyöskentelyn sopivan heille paremmin kuin arki-iltaisin kokoontuvat ryhmät.

7 SURULEIRIN JATKOTAPAAMINEN

Perheet kutsuttiin puolen vuoden päästä kirjeitse suruleirin jatkotapaamiseen. Jatkotapaaminen järjestettiin samojen työntekijöiden ohjaamana. Tapaaminen oli yhden päivän kestävä ja toimimme Helsingin seurakuntayhtymän tiloissa Seurakuntien talolla Kalliossa. Jatkotapaamiseen saapui seitsemän leirillä mukana ollutta perhettä, mutta oman ryhmämme osallistujista mukana oli ainoastaan kaksi lasta.

Päivän ohjelma (LIITE 3) oli rakennettu niin, että päivän aloitus ja lopetus pidettiin yhteisesti kaikille aikuisille ja lapsille. Päivän aikana oli koko porukan yhteisen aloituksen ja lopetuksen lisäksi kaksi ryhmätapaamista (LIITE 4), jolloin osallistujat olivat samoissa ikänsä mukaisissa vertaistukiryhmissä kuin leirillä. Yhteinen aloitus oli hyvin lyhyt kuulumiskierros kahvin lomassa, minkä jälkeen siirryimme omiin ryhmiin.

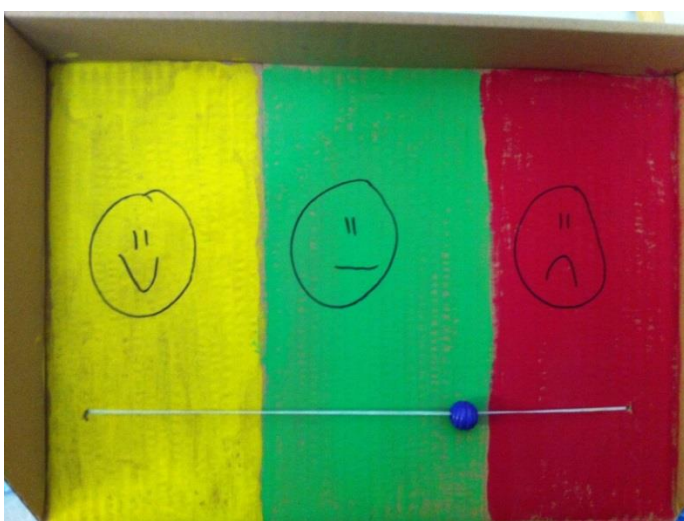
Ryhmätapaamisten yleisinä teemoina olivat toivo ja tulevaisuuteen suuntaaminen. Osallistujia ryhmässämme oli kaksi ja ohjaajia kolme. Aloitimme tapaamisen valitsemalla pöydälle valmiiksi laitetuista korteista sopivat kuvat kuvaamaan sen hetkistä tunnelmaa (korteissa olevat kuvat kuvasivat erilaisia tunnelmia, maisemia sekä eri vuodenaikoja eri puolilta maailmaa). Ryhmäläisillemme kuului valittujen kuvien ja kuulumiskierroksen perusteella hyvää. Oli mielenkiintoista nähdä ja kuulla, mitä lapsille kuului ja kuinka he olivat kasvaneet puolessa vuodessa. Tärkeää oli huomata, miten ryhmän ilmapiiri tuntui jälleen tutulta ja luottamukselliselta, vaikka suruleiristä oli kulunut aikaa jo puoli vuotta.

7.1 Surulaatikko ja ensimmäinen jatkotapaaminen

KUVA 18. Surulaatikko

Tapaamisen aiheena oli surulaatikon tekeminen. Aloitimme varsinaisen suruun liittyvän työskentelyn tekemällä laatikon sisään kolme lokeroa, jotka maalattiin kolmella eri värillä (ilo, ok ja suru). Käytimme leiriltä jo ennestään tuttua tunnevärikarttaa ja surujanana ideaa apuna lokeroiden värien valitsemisessa sekä naamoihin piirretyissä ilmeissä. Kannen sisäpuolelle rakensimme oman surumittarin. Mittari tehtiin langasta ja helmestä, jotka kiinnitettiin surulaatikon kannen sisäpuolelle. Helmeä voi halutessaan liikutella oman tunteensa ja olonsa mukaan.

KUVA 19. Surumittari

Suru-osioon jokainen sai valita erivärisiä kiviä, joihin sai ajatella ensin hiljaa mielessään asioita, joita toivoisi itselleen. Näitä toiveita voi muistella aina kun tuntee surua.

Toivomuksista jatkoimme verkostokartan piirtämisellä (KUVA 22 & 23), joka tehtiin aarrekartan malliin lähtien siitä, kuka on omaa itseä lähimpänä. Karttaa jatkettiin täyttämällä reittiä sen mukaan, miten reitti lapsen luokse kulkee ja keiden ihmisten kautta. Aarrekartta laitettiin suru-osioon muistuttamaan itseä lähellä olevista ihmisistä, joihin voi ottaa yhteyttä tarvittaessa, kun on paha mieli.

KUVA 20. Kaksitoistavuotiaan tytön aarrekartta

KUVA 21. Yksitoistavuotiaan pojan aarrekartta

Surusta jatkoimme omiin vahvuuksiin ja ok-osioon, joista keskustelimme vahvuuskortteja apuna käyttäen. Jokainen sai valita vahvuuskorteista kolme ja kertoa niiden kautta omista vahvuuksistaan. Jokaisen valitsemista vahvuuskorteista otimme jokaiselle valokopiot, jotka laitettiin sisälle ok-osioon surulaatikkoa. Muistutimme lapsia siitä, että kuviin voi aina palata, kun haluaa muistuttaa itseä omista vahvuuksistaan. Yksi ryhmäläisistä halusi piirtää itselleen kuvan vahvuuskortista (KUVA 22).

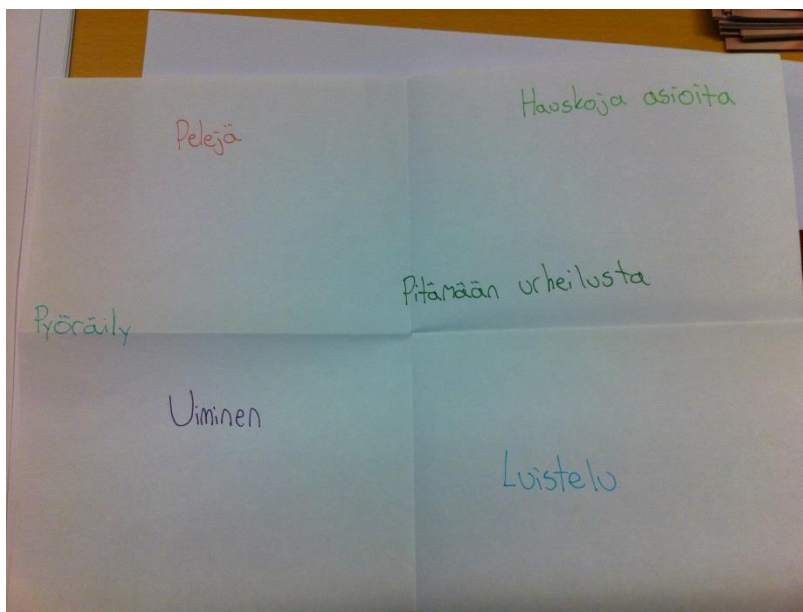

KUVA 22. Yksitoistavuotiaan pojan piirros vahvuuskortista: rohkea

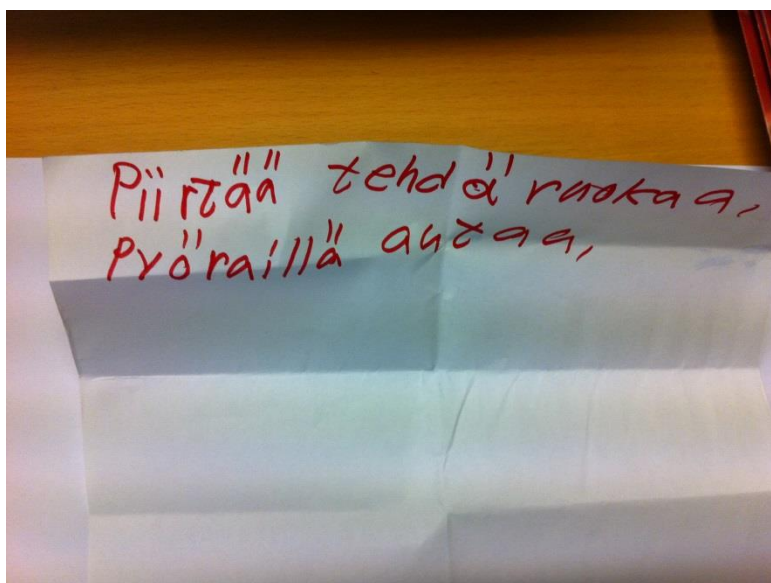

7.2 Toinen jatkotapaaminen, sururyhmän viimeinen kerta

Viimeinen yhteinen tapaaminen oli samana iltapäivänä ruokatauon jälkeen. Keskustelimme siitä, mitä sellaista kukin oli oppinut kuolleelta vanhemmaltaan, mikä auttaa heitä myös tulevaisuudessa. Kirjoitimme asiat paperille, keskustelimme ja laitoimme paperit ilo-osioon (KUVA 23 & 24).

KUVA 23. Kaksitoistavuotiaan tytön kirjoittamat asiat, joita hän on oppinut kuolleelta vanhemmaltaan

KUVA 24. Yksitoistavuotiaan pojan kirjoittamat asiat, joita hän on oppinut kuolleelta vanhemmaltaan

Surulaatikon ulkopuolelle, kanteen, piirrettiin kuva aiheesta; minun unelmani ja haaveeni tulevaisuudessa (KUVA 25 & 26).

KUVA 25. Kaksitoistavuotiaan tytön piirustus tulevaisuuden haaveista, joihin kuuluu isompi talo ja toinen koira

KUVA 26. Yksitoistavuotiaan pojan piirustus tulevaisuuden haaveista, joihin kuuluu lentäminen jossain muodossa

Päivän lopuksi pidimme lapsille yhteisen rentoutuksen rauhallisen musiikin soidessa taustalla. Ilmapiiri oli positiivinen ja tulevaisuuteen suuntava. Lähdimme rauhallisin mielin ryhmätilasta ja jätimme surun yhteisen työstämisen jokaiselle käsiteltäväksi, aina kun olisi siihen sopiva hetki. Päivän lopuksi kokoonnuimme kaikki yhdessä, perheet ja työntekijät, yhteiseen lopetukseen ja hartauteen kappeliin.

7.3 Pohdintaa jatkotapaamisesta

Jatkotapaamisessa lapsista huomasin, että he olivat päässeet surussaan eteenpäin, sillä tyyli puhua kuolleesta vanhemmasta oli muuttunut enemmän muistelun muotoon. Kevään suruleirillä kuollut vanhempi eli lapsien mielessä vielä tuoreena kuin juuri tapahtuneena, kun jatkotapaamisessa lapset muistelivat kuollutta vanhempaa ja kuolemaa jo etäämmältä ja konkreettisemmin.

Jatkotapaamiseen osallistujat kutsuttiin lähettämällä heille kutsu postitse, mutta vain kaksi viidestä leirillä mukana olleesta lapsesta osallistui ryhmäämme. Muissa lasten sururyhmissä oli enemmän osallistujia. Saattoi olla, että muut ryhmämme lapsista kokivat jo käsitelleensä surua tarpeeksi yhdessä vertaistukiryhmän kanssa, sillä aikaa oli kulunut puoli vuotta edellisestä tapaamisesta.

Suunnittelemamme ohjelmarunko toteutui kokonaisuudessaan. Surulaatikko toimi hyvin kokoamalla ajatuksia ja muistoja yhdeksi paketiksi, jonka lapsi voi halutessaan ottaa esille, kun on itselle sopiva hetki käsitellä suruun liittyviä tunteita.

7.4 Sururyhmän toteutuksen arviointia

Surutyön vaiheet ja sururyhmän toteutus linkittyivät yhteen ohjelman sisällöissä ja teemoissa. Ohjelma toteutui kokonaan niin kuin olimme sen suunnitelleet.

Kuvataidemenetelmien käyttö keskusteluiden rinnalla, toimi apuna surun ja menetyksen liittyvien tunteiden käsittelyssä, sillä ryhmäläiset halusivat piirtää ja keskustella valituista aiheista samaan aikaan. Lasten tekemät kuvat värittivät asioita ja tilanteita eri tavalla näkyväksi kuin pelkkä keskustelu. Kuvia piirtäessä lapsille heräsi yllättäviä muistoja erilaisista asioista, joita he olivat tehneet ja kokeneet yhdessä kuolleen vanhempansa kanssa. Ryhmätapaamisissa pidimme lyhyitä taukoja, kun tilanne ja tunnelma sitä vaativat. Sururyhmän ohjaajilta vaaditaankin hyvää kuuntelutaitoa ja herkkiä ”tuntosarvia”, jotta hän voi tunnistaa ryhmässä sen hetken, jolloin tauko on tai toisenlaisen tunnelman virittäminen on paikallaan.

Surun käsittely vertaistukiryhmässä etenee jokseenkin samanlaisten teemojen kautta, riippuen kuitenkin luonnollisesti ryhmän tapaamisten määrästä. Ryhmä aloitetaan tutustumalla toisiin ryhmäläisiin, jotta luottamus ryhmän kesken saadaan syntyään. Jokaisen tarina kuunnellaan tarkasti sellaisena kuin kukin sen haluaa kertoa, mutta lopulta tarkoitus on löytää yhteinen nimittäjä, joka on läheisen menetykseen liittyvä suru ja siihen liittyvät tunteet. Keskivaihe liittyy muistoihin ja muisteleamiseen surun sekä menetyksen tunteisiin. Suruun ja menetykseen liittyvien tunteiden lisäksi on tärkeää keskustella erilaisista suruun liittyvistä selviytymiskeinoista sekä turvasta. Loppuvaiheessa tulisi keskittyä tulevaisuuteen, toivoon ja toiveisiin, jotta suruprosessissa ja luopumisessa päästään kohottamaan katsetta eteenpäin, tulevaisuuteen.

Leirimuotoisena surun käsittely on intensiivistä lapsille ja myös paljon työntekijäresursseja vaativaa, mutta lopulta antoisaa. Lapset pääsevät leirillä aloittamaan oman surunsa käsittelyn yhdessä turvallisten ohjaajien ja vertaistukiryhmän kanssa. Vertaistukiryhmän olisi hyvä jatkaa surutyöskentelyä leirin jälkeen jos mahdollista, esimerkiksi viikoittan kuukauden ajan, jotta surun läpikäymiseen yhdessä olisi pidempi aika, ennestään tutussa, turvallisessa ja luottamuksellisessa vertaistukiryhmässä.

7.5 Helsingin seurakuntayhtymän järjestämät perheiden sururyhmät

Lasten sururyhmille on jatkuvasti tarvetta ja niitä tulisi järjestää säännöllisesti ja useammin. Kirkon henkinen huolto eli (HEHU) on pääkaupunkiseudun ja muutama muuhun lähiseurakuntaan luotu organisaatio, jonka perustehtäviin kuuluu surutyön tukeminen laajoissa kriisitilanteissa kuten esimerkiksi psykososiaalisen tuen ja kriisiavun antaminen Jokelan kouluampumisen yhteydessä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009, 16, 27.)

Yhteisen seurakuntatyön diakonissa Anja Ollila vastaa perheiden sururyhmistä Helsingin seurakuntayhtymässä. Ollilan tehtävänä on suunnitella ja tukea Helsingin seudun seurakunnissa tehtävää surutyötä eri tavoin, kuten tekemällä yhteistyötä eri tahojen kanssa ja järjestämällä perheiden suruleirejä sekä kouluttamalla seurakunnan työntekijöitä sururyhmien ohjaamisen aloittamisessa. Vuosittain etsitään sopivaa tapaa tai mallia auttaa perheitä, jotka ovat menettäneet toisen vanhemman, järjestämällä sururyhmiä, joilla pyritään vastaamaan mahdollisimman hyvin perheiden tarpeisiin sekä tilanteisiin. (Anja Ollila henkilökohtainen tiedonanto 27.4.2013.)

Mare Kinasen (2009) kirja Surusäkki sisältää virikkeitä surun käsittelemiseen ja useita erilaisia malleja suruleirien ja sururyhmien järjestämiseen. Helsingin seurakuntayhtymän järjestämät suruohjaajien koulutukset, suruleirit ja sururyhmät pohjautuvat Kinasen kehittämiin malleihin. Yhtä ainoa mallia perheiden kanssa tehtävän surutyöskentelyn järjestämiseen ei ole käytössä, vaan jokainen leiri sekä ryhmä on räätälöity sen hetkisen tilanteen ja tarpeen mukaan. Tavoitteena on järjestää Helsingin seudulla kerran vuodessa tai ainakin joka toinen vuosi yhteinen perheiden suruleiri. Tulevaisuuden osalta Helsingin seurakuntayhtymä ja Espoon seurakuntayhtymä suunnittelevat pääkaupunkiseudun yhteistoimintaa, jossa kumpikin voisi huolehtia ja järjestää vuoro vuosina perheiden suruun keskittyvän suruleirin, yhdistämällä voimansa. Seuraava perheiden suruleiri järjestetään Helsingissä 2015 (Mare Kinasen henkilökohtainen tiedonanto 22.10.2013).

8 POHDINTA

Koen olevani etuoikeutettu saadessani kulkea pienen palan matkaa lasten sururyhmän mukana. Kokemus on ollut ainutlaatuinen, tilanteet herkkiä ja jokaisen pienen kertomuksen kuunteleminen ryhmässä on tärkeää ja ainutkertaista. Kokemukseni mukaan lapset ymmärtävät ja puhuvat paljon enemmän kuolemasta kuin aikuinen osaakaan aavistaa. Pienen lapsen suru on yhtä todellinen ja syvä kuin aikuisenkin. Lapsi haluaa puhua asioista suoraan ja pystyy luontevasti puhumaan surustaan. Lapset vaistoavat herkästi myös sen, onko aikuinen heille täysin rehellinen ja puhuuko hän totta. Pientä surevaa lasta ei saisi jättää yksin surunsa kanssa, luottaen ajan korjaavan haavat.

Suruprosessi on jokaisella yksilöllinen ja saattaa kestää vuosia. Lasten sururyhmän tarkoitus on käynnistää surunkäsittelyä lapsessa, vertaistuen, suruun tutustumisen, avoimen keskustelun, tunteiden käsittelyn ja kokemusten jakamisen kautta. Ohjaajien ja osallistujien on hyväksyttävä se tosiasia, ettei suru tule valmiiksi vaan suruprosessi jatkuu kotona, perheen kanssa sekä muualla esimerkiksi kavereiden kanssa.

Tunteiden ja surun sanoittaminen voi olla joskus lapselle vaikeaa, jolloin taiteen tarjoamista keinoista on suuri apu. Tehtävät auttoivat lapsia ymmärtämään surun yksilöllisyyden ja sanoittamaan sekä kuvaamaan surua omalla tavallaan. Lapsilla on nykyisin hyvin mediapainotteinen kuva kuolemasta ja siksi sarjakuvan keinot sekä tutut hahmot tarjosivat oivan avun alkuharjoituksiin tunteiden käsittelyssä. Tunnekasvatuksen merkitys osoittautui ryhmässä tärkeäksi ja tunnevärikartta hyödylliseksi avuksi tunteiden sanoittamisessa.

Lasten suruun keskittyviä vertaistukiryhmiä tulisi järjestää Suomessa nykyistä enemmän ja säännöllisesti. Meillä ei ole olemassa sureville lapsille tarkoitettua järjestelmällistä tukimuotoa ja tukitoimintaa. Sururyhmässä lapsi saa tilaisuuden muuttaa koettu menetys osaksi omaan elämäänsä kuuluvia tapahtumia. Surutyön läpikäyminen vertaistukiryhmässä auttaa käsittelemään tunteita ja niiden hallintaa, vahvistaa sosiaalisia taitoja sekä antaa lapselle voimavaroja

tulevaisuuteen. Perheiden sururyhmätoiminnan järjestäminen on tärkeää, koska sillä pystytään auttamaan myös perheenjäsenten keskinäistä surunkäsittelyä. Käsittelemättömänä suru aiheuttaa myöhemmin lapselle psykosomaattisia ja psyykkisiä vaikeuksia. Kun surutyö on tehty ajallaan, se vaikuttaa pitkällä aikavälillä positiivisesti. Soili Poijula (2012) totesi pitämässään lapsen surua käsittelevässä seminaarissa ala-aste ikäisten lasten hyötyvän eniten sururyhmistä, sillä juuri 9–12-vuotiailla lapsilla kysymykset kuolemasta toistuvat usein.

Sururyhmän ohjaaminen on ollut itselleni puhuttelevin kokemus oman ammatillisen kasvuni aikana. Se on ollut vierellä kulkemista ja tukemista sekä kuuntelemista ja oppimista. Pidän ohjaamisesta vahvuutena ja tärkeänä työn tekemisen oman persoonan kautta. Itsetuntemus ja koulutus ovat antaneet minulle sururyhmän ohjaamiseen tarvittavaa näköalaa.

Produktion aikana saamani työnohjaus Mare Kinaselta, on ollut tärkeä ammatillisen kehittymisen tuki ja turva. Olen opinnäytetyöprosessin ajan saanut kehittyä ohjaajana reflektoimalla omaa ohjaamistani. Olemme keskustelleet esimerkiksi auttajan roolista sururyhmän ohjaamisessa sekä surutyöstä.

Nykypäivän yhteiskunnassamme asioiden halutaan tapahtuvan nopeasti ja vaivattomasti, eikä ihmisillä ole usein aikaa pysähtyä. Läheisen kuoleman kohtaaminen tuo mukanaan surun ja luopumisen tuskan, jonka äärelle ihminen joutuu pysähtymään. Surulle on annettava tarpeeksi aikaa ja tilaa, eikä sitä saisi kiertää tai tukahduttaa. Surun kohtaaminen ja läpikäyminen opettavat ihmiselle elämäntaitoa, viisautta ja levollisuutta.

LÄHTEET

- Ahonen, Heidi 1994. Löytöretki itseen. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Andersson, Birgitta 2006. Sosiaaliset tarinat ja sarjakuvitettu keskustelu.
Jyväskylä : Haukkarannan koulu.
- Dyregrov, Atle 1996. Lapsen suru. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto
- Eho, Sirkku 2005. Lapsen suru. Pieksämäki: Kirkkopalvelut.
- Erjanti, Helena & Paunonen-Immonen, Marita 2004. Suru ja surevat – surevien
hoitotyön perusteet. Helsinki: WSOY.
- Erkkilä, Jaakko 2003. Luovan toiminnan merkitys lapsen surun käsittelyssä.
Teoksessa Erkkilä, Jaakko, Holmberg, Tiina, Niemelä, Sirkku &
Ylönen, Hilka. Surevan lapsen kanssa. Jyväskylä: Tuettu suru –
projekti. 24-25.
- Haapasalo, Elisa 2012. Kuvataideterapeuttisten menetelmien
käyttömahdollisuudet yleislääkärityössä. Teoksessa Päivi-Maria
Hautala & Eija Honkanen (toim.) Kuva kantaa Kuvataideterapia
kasvatuksen, opetuksen, hoidon ja kuntoutuksen tukena.
Satakunnan ammattikorkeakoulu: Sarja D, Muut julkaisut 1/2012
- Hokkanen, Arja ja Kontkanen, Reija 1994. Psykiatrisen avohoidon asiakkaan
kohtaaminen ja luovat terapeuttiset toiminnot. Teoksessa Heidi
Ahonen-Eerikäinen(toim.) Taide psykososiaalisen työn välineenä.
Joensuu: Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu, 175-186.
- Holmberg, Tiina 2003. Leikkiin on kirjoitettu lapsen surun sanat. Teoksessa
Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilka Ylönen
Surevan lapsen kanssa. Jyväskylä: Tuettu suru –projekti.
- Karvonen, Pirkko 2009. Tarinan kertojat iloa ja leikkiä –kieleen, liikkumiseen ja
laskemiseen. Helsinki : Erilaisten oppijoiden liitto : Keski-Suomen
erilaiset oppijat.
- Kinanen, Mare 2009. Surusäkki –Vertaisryhmätyöskentelyä lasten sururyhmille.
Helsinki: Lasten keskus /Lk-kirjat.
- Kinanen, Mare 2013. Johtava erityisnuorisotyöntekijä. Helsingin
seurakuntayhtymän erityisnuorisotyönkeskus. Haastattelu
22.10.2013.

- Kirkon Lastenohjaajat 2005. Vahvat juuret, kantavat siivet. – Kirkon lastenohjaajan ammatilliset arvot ja etiikka. Esite. Verkkojulkaisuna: [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/7C55E5E67F457E94C22576FF00450FBA/\\$FILE/ohjevihkonenkirkonlastenohjaajille.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/7C55E5E67F457E94C22576FF00450FBA/$FILE/ohjevihkonenkirkonlastenohjaajille.pdf).
- Koikkalainen, Petri 2012. Toimintavastaava. Sarjakuvakeskus. Haastattelu 13.3.2012
- Kübler- Ross, Elisabeth & Kessler, David 2006. Suru ja surutyö. Helsinki: Basam Books.
- Lainio, Anne (toim.) 2004. Opas lasten ja nuorten sururyhmien ohjaajille. Yhdessä suru on helpompi kantaa. Suomen mielenterveysseura, Tuettu suru-projekti. Vantaa: SMS-Tuotanto.
- Linqvist, Martti 2003. Surussa lapsen kanssa. Teoksessa Jaakko Erkkilä, Tiina Holmberg, Sirkku Niemelä & Hilikka Ylönen Surevan lapsen kanssa. Jyväskylä: Tuettu suru –projekti.
- Malchioni, Cathy A 2003. Humanistic Approaches. Teoksessa Cathy A. Malchioni (ed.) Handbook of Art Therapy. New York: The Guilford Press. 58-71
- McNiff, Shaun 1992. Art as Medicine – Creating Therapy of the Imagination. Boston: Shambala Publications Inc
- Ollila, Anja 2012. Diakonissa, Helsingin seurakuntayhtymän Yhteinen seurakuntatyö. Haastattelu 27.4.2012.
- Poijula, Soili 2002. Surutyö. Helsinki: Kirjapaja.
- Poijula, Soili 2007. Lapsi ja kriisi – selviytymisen tukeminen. Helsinki: Kirjapaja
- Poijula, Soili 2012. Luento. Lapsen suru – miten kohtaan surevan lapsen ja perheen arjen työssä. 6.9.2012 Helsingin, Espoon ja Vantaan Seurakuntayhtymien järjestämä seminaari, Helsinki: Seurakuntien talo.
- Sarlin, Tommi 2012. Lapsen suru jää usein käsittelemättä. Kirkko ja kaupunki 7.5.2012.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2009. Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki ja palvelut. Työryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:41. Verkkojulkaisuna: http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-10312.pdf.

- Steele, William 2003. Using Drawing in Short –Term Trauma Resolution. Teoksessa Cathy A. Malchioni (ed.) Handbook of Art Therapy. New York: The Guilford Press. 139-151.
- Suutala, Hillevi 2008. Lapsensa menettäneiden sururyhmä. Teoksessa Kuuletko, kun kysyn ja huudan? Opas sururyhmän ohjaajalle. Koulutuskeskus Agricola. Helsinki. 61-66.
- Uittomäki, Susanna; Mynttinen, Sirpa & Laimio, Anne 2011. Miten tukea lasta, kun läheinen on kuollut. Opas läheisille sekä lasten ja nuorten parissa työskenteleville. Käpy ry.
- White, Paul R 2006. CLAYTherapy. Teoksessa Charles E. Schaeffer & Heidi Gerard Kaduson (toim.) Leikkiterapia Teoria, tutkimus ja käytäntö. Kuopio : UNIPress 2012. 299–325.

LIITE 1: Leirin yhteinen ohjelma

Lisätietoja voi kysyä:

Anja Ollila, diakonissa Helsingin seurakuntayhtymä
p. (09 9 2340 2536, anja.ollila@evl.fi)

Työntekijöinä mukana ovat

Mare Kinanen	erityisnuorisotyönohjaaja
Tiina Kinnunen	erityisnuorisotyönohjaaja
Leena Korhonen	erityisnuorisotyönohjaaja
Tero Flemich	erityisnuorisotyönohjaaja
Taina Repo-Holten	psykologi
Satu Laakso	lapsityönohjaaja, lastentarhanopettaja
Juha Pettersen	pastori, psykoterapeutti (koulutuksessa)
Saku Toivainen	perheneuvoja
Virpi Sipola	sairaalateologi
Eija Tuukkanen	sairaanhoitaja (Terhokoti)
Anja Ollila	psykiatrinen sairaanhoitaja
Elise Liikala	sairaanhoidon opiskelija
Kiira Leppik	sosionomi opiskelija

Tervetuloa perheiden suruleirille

Korpirauhaan 27.4. – 29.4.2012
Korpirauhantie 117, 02570 Siuntio

Helsingin seurakuntayhtymä järjestää yhteistyössä Terhokodin kanssa lasten suruun keskittyvän viikonloppuleirin perjantaina 27.4.-sunnuntaina 29.4.

Leiri toteutetaan seurakuntayhtymän leirikeskuksessa Korpirauhassa Siuntiossa osoitteessa **Korpirauhantie 117, 02570 Siuntio**. Ajo-ohjeet leirikeskukseen erillisenä liitteenä. **Kuljetusta tarvitsevien 10 hengen pikkubussi lähtee Helsingistä Mikonkadun turistipysäkillä klo 17.00 (tilausajolaituri, kasinoa vastapäätä) kuljetusliike Kovanen.**

Leirille mukaan henkilökohtaiset tavarat, sisäjätkineet, leirikeskuksesta saa lakanat, tyyntilinan ja pyyhkeen

Leiri alkaa perjantaina 27.4. klo 18.00 ja leiri päättyy sunnuntaina 29.4. klo 15.00.

Lapset ja nuoret on jaettu omiin ryhmiinsä iän perusteella. Lasten/nuorten ryhmiä on neljä ja kussakin ryhmässä 2-3 ohjaajaa. Aikuisille on oma ryhmä ja heillä kolme ohjaajaa. Ryhmissä käsitellään maalaamisen, musiikin, tarinoiden ja yhdessä tekemisen kautta suruun liittyviä tunteita.

Osallistumismaksu on 60€ / perhe ja kuljetusta tarvitseville 20 € lisämaksu. Osallistumismaksu suoritetaan mukana olevalla pankkisiirrolla ennen leirin alkamista.

Toivomme jokaisen leirille osallistujan ottavan mukaansa valokuvan ja muistoesineen kuolleesta läheisestä.

Päivien ohjelma

perjantai 27.4.

18.00-19.00	majoittuminen ja iltapala
19.00-20.30	yhteinen tutustumisilta

lauantai 28.4.

8.00-9.30	aamupala
10.00-12.00	ryhmät
12.00-13.00	lounas
	ulkoilua ja vapaata oleilua
14.00-14.30	kahvi
14.30-16.30	ryhmät
17.00-18.00	päivällinen
18.00-18.30	iltahetki yhdessä
18.30-22.00	mahdollisuus saunomiseen, ulkoiluun

sunnuntai 29.4.

8.00- 9.30	aamupala
10.00-12.00	ryhmät, palautteet leiristä
12.00-13.00	lounas
13.00-14.15	yhteinen päätös ja ehtoollinen
14.15	kahvi
15.00	leiri päättyy

LIITE 2: Lasten sururyhmän ohjelma 1

Sururyhmän ohjaajat: Tiina Kinnunen, erityisnuorisotyöntekijä
Tero Flemich, erityisnuorisotyöntekijä
Kiira Leppik, sosionomi-diakoni opiskelija

1.Ryhmä

- Miksi olemme ryhmässä (kaikkia ryhmäläisiä koskettaa vanhemman kuolema, tunteet ovat sallittuja, on lupa puhua ja olla kertomatta, mitä tässä ryhmässä puhumme jää tänne, omista asioistaan saa kertoa). Tutustumme samalla myös tilaan jossa olemme. /Tiina
- Tutustuminen kuvilla/ Tero
- Surujana/ Tiina
- A-kirjain- tunteet/ Kiira
- Etsitään tunne-kuvia/ Kiira
- Sarjakuvan 1.ruutu- mitä tapahtui ennen vanhemman kuolemaa, miltä elämä näytti silloin? Purku/ Kiira

2.Ryhmä

- Tunteet kehossa/ Tero
- Sarjakuvan 2. Ruutu- miten vanhempi kuoli, mitä silloin tapahtui, miltä se tuntui? Purku/Kiira
- Mikä helpottaa surussa- etsitään lehdistä kuvia, sanoja ym./ Tiina

3.Ryhmä

- Tunnepokeri/ Tero
- Sarjakuvan 3.ruutu- millaista elämä on nyt, miltä tuntuu, miten näen tulevaisuuden, mitä unelmoin/ haaveilen? Purku/ Kiira
- Turvapaikka ja rentoutus/ Tiina
- Vahvuuskortit/ Tiina

Tärkeitä keskustelunaiheita ja näkökulmia työskentelyn lomaan

- tunteet- mitä ne ovat ja mitä viestivät
- millaisia oloja suru tuo mukanaan –pääkipu – vatsakivut – keskittymisvaikeuden- unettomuus ym.
- mikä auttaa surussa, mitkä asiat helpottavat oloani
- aikuisella on vastuu perheen tilanteesta – lapsen ei tarvitse kantaa turhaa vastuuta
- lapsi saa turvautua lähellä oleviin aikuisiin
- on lupa tuntea onnea ja iloa
- muistot lohduttavat
- suru lähtee vain suremalla- muistot kuuluvat elämään

LIITE 3: Jatkotapaamisen yhteinen ohjelma

*Tervetuloa perheiden suruleirin
jatkotapaamiseen
lauantaina 6.10.2012*

Perheiden suruleirin jatkotapaaminen toteutetaan lauantaina 6.10. Helsingin seurakuntayhtymän talossa ja Seurakuntayhtymän erityisnuorisotyön tiloissa Snellussa.

Kokoonnumme klo 10.00 alkaen Helsingin seurakuntayhtymään, virallinen osoite on Kolmas linja 22, 00530 Helsinki. Koska kokoontumispäivämme on lauantai, joudumme käyttämään Casterenin kadun puoleista sisäänkäyntiä. Olemme teitä ulko-ovella vastassa, joten jokainen löytää varmasti perille.

Päivän ohjelma

klo 10.00-10.30	Yhteinen aloitus
klo 10.30-12.30	Ryhvät
klo 12.30-13.30	Lounas
klo 13.30-14.30	Ryhvät
klo 14.30- n.15.00	Yhteinen päätös
klo 15.00-15.30	Kahvit

Kukin perhe voisi ottaa myös jatkotapaamiseen mukaan kuvan kuolleesta läheisestä. Pienimmille lapsille olisi hyvä puhua jo kotona etukäteen lähestyvistä jatkotapaamisesta ja palauttaa hieman mieliin leiriämme huhtikuussa.

Jos tämänhetkisessä perhetilanteessa on jotain erityistä joka olisi hyvä ohjaajien tietää etukäteen, olethan yhteydessä suoraan lapsesi ryhmän ohjaajaan; nuorimmat lapset 3-6v Satu Laakso, satu.laakso@evl.fi p. 09 2340 2505, vähän vanhemmat lapset 6-9v Taina Repo-Holten, taina.repo-holten@evl.fi p. 09 2340 2354, 8-11v lapset Tiina Kinnunen, tiina.kinnunen@evl.fi p. 09 2340 2350, nuoret 13v eteenpäin Anja Ollila, anja.ollila@evl.fi p. 09 2340 2536 ja aikuiset Virpi Sipilä, virpi.sipola@evl.fi, p. 040 3360365.

Ilmoittautumiset jatkotapaamiseen torstaihin 27.9. mennessä Anja Ollila, anja.ollila@evl.fi p. 09 2340 2536.

Ystävällisin terveisin,

Anja Ollila ja muut ryhmien vetäjät

LIITE 4: Lasten sururyhmän ohjelma 2

Sururyhmän ohjaajat: Tiina Kinnunen, erityisnuorisotyöntekijä
Tero Flemich, erityisnuorisotyöntekijä
Kiira Leppik, sosionomi-diakoni opiskelija

- Kuulumiset korteilla
- aarrelaatikko. Ensimmäiseksi tehdään laatikon lokerot ja maalaus kolmella värillä. Ilo, ok ja suru (mitkä värit kuvastavat näitä)
- verkostokartta. aarrekartan malliin, kuka on minua lähellä. Tehdään ruskealle paperille, rytätään ja reunat poltetaan, sidotaan käärö nahkanauhalla (tämä tulee suru osioon- kun on paha mieli, voin muistuttaa itseäni lähellä olevista ihmisistä ja ottaa yhteyttä
- Vahvuuskortit- missä olen hyvä? kopiot omista korteista lapsille (ok-osioon)
- Minun unelmani- haave tulevaisuudessa (ilo-osioon)

tässä välissä ruokatauko, hyvä jos ehdittäisiin tekemään kaikki yllä olevat asiat ennen sitä.

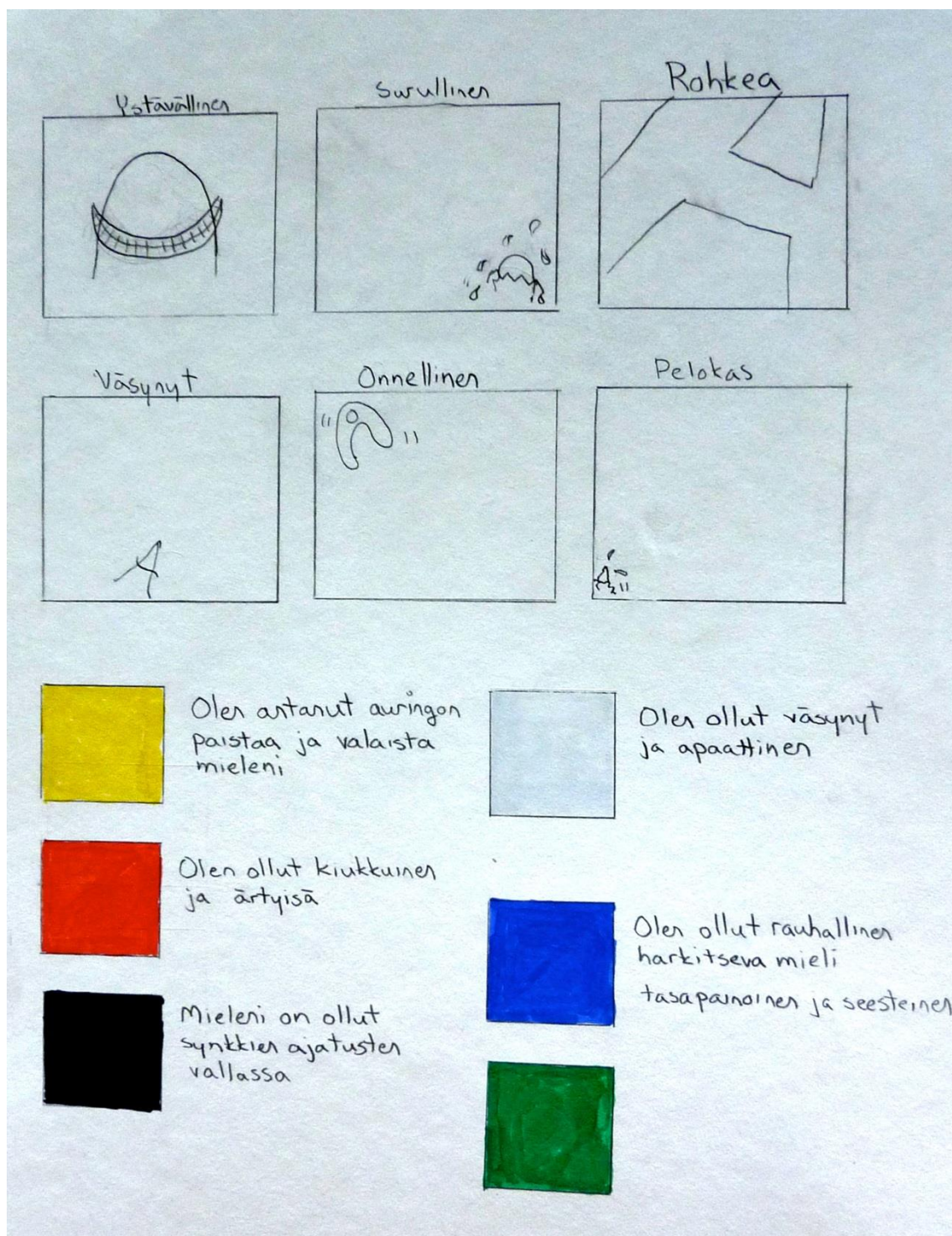
- Kannen ulkopuolelle tulee erillinen piirros tai sanoin tehty; mitä opin kuolleelta vanhemmaltani, mikä auttaa minua tulevaisuudessa
- Kannen sisäpuolelle rakennetaan surumittari (helmi, kuminauha/ naru, teippi)
- Suru osioon liimataan pieniä kiviä, joihin saa ajatella asioita joita toivoo itselleen. Näitä voi muistella surussa.
- Rentoutus

LIITE 5: Palautekysely perheiden sururyhmätoiminnasta 2012

1. Saitko riittävästi tietoa perheiden sururyhmästä etukäteen?
2. Vastasiko perheiden suruviikonloppu odotuksiasi?
3. Hyötyikö perheesi ryhmästä ja miten?
4. Lisäsikö ryhmään osallistuminen keskustelua surusta ja sen herättämistä tunteista?
5. Mikä oli hyvää omassa ryhmässäsi?
6. Miten ryhmän toimintaa tulisi mielestäsi kehittää tai muuttaa?
7. Onko intensiivinen kahden yön yli kestävä viikonloppu sopiva surutyöskentelyyn vai olisitko mielummin viikonlopun kestäväällä päiväleirillä ja yöpyminen olisi kodeissa?
8. Pidätkö parempana leirityyppistä kokoontumista vai esim. lapsille/nuorille suunnattu ryhmä 6-8 kertaa arki-iltaisin kerran viikossa?

LIITE 6: A-kirjain harjoitus ja tunnevärikartta

LIITE 7: Sarjakuva ja tunteet

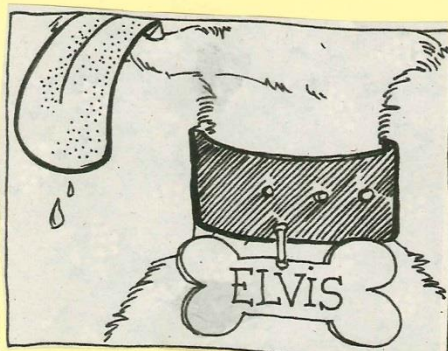
Ystävällinen/Iloinen

Surullinen

Rohkea

Pelokas

Väsynyt

Sinä